

Zənnimizcə, “Vahid Rusiya”çıların bu sevincləri hələ ki, nabemövsümdür. Çünki əvvəla, bolşeviklər tamamilə məğlub olmamışdırlar. Moskva, Petroqrada kimi böyük mərkəzlər onların əlindədir. Əlavə, bolşeviklərin qüvvəti taleyi-hərbin lütf və mərhəmətindən bilməyən [tamamilə] məyus və naümid olmaq qədər zəif deyildir. Yeni elan edilmiş fəvqəladə səfərbərliyin bolşeviklər qüvvətini neçə qat artıracağı və binaənileyh [ona görə], mübarizə uzun müddət imtidad [davam] edəcəyi şübhəsizdir. Bu uzun müddət əsnasında dəxi hərbi vəziyyətini dəyişə biləcək fəvqəladə və qeyri-müntəzər [gözlənilməz] hadisələr vüqusu [baş verməsi] mümkündür qəbiləndir.

Bundan əlavə, bolşeviklər tamamilə məğlub və məhv edildikdən sonra dəxi “Vahid Rusiya”çıların da tərzi-idarəyə aid bir çox məsələlər üzərində öz aralarında dəxi münaqişə və münaziləri [mübahisələri] və hətta müsadimələri [toqquşmaları] qəviyyəni möhtəməldir [qüvvətli ehtimaldır]. Çünki “Vahid Rusiya”çılar içində bolşevikləri yıxmaq əməl [niyyət] və qayəsi ilə bir-birlərinə müzahirət [kömək] göstərənlər bolşeviklərdən, bir az sağ olan sosialistlərdən dönmüş ən qatı və müənnid [inadkar] monarxistlərə varınca qədər məsləki-siyasidə [siyasi məslək baxımından] rəngarəng və əlvandırlar. Bu müxtəlif məsləkli adamların ittihad [birlik] əsasları daimi deyildir. O əsas, bolşevikləri yıxmaq məqsədidir. Bu məqsəd hasil olduqdan sonra əsas yığılacaq və üzərində qurulmuş olan müvəqqəti ittihad [birlik] puç olub nifaq və ziddiyyətlərə mübəddəl olmaqla [çevrilməklə], başqa mübarizələrə meydan açılacaqdır.

Böylə mülahizələr sərdindən [irəli sür-

məkdən] məqsədimiz, təbii, bolşeviklərə yanmaq, onlara tərəfdar görülmək deyildir. Bolşevikliyə dair münasibətimizin nə yolda olduğu aşkardır. Mədəni Yevropaca qəbula keçməyən və mütəməddin [mədəni] millətlər arasında intişar tapa [yayıla] bilməyən bu üsuli-idarənin və bu tərzi-idarənin, bəşəriyyət tərəqqisi yolunda şayanı-etina [diqqətə layiq] və əhəmiyyətli bir şey olmadığını mütəməddin millətlərin böylə bir mənfi münasibətindən anlamaları olar.

Əlavə, rus xalqının, fəlakətlərdən qurtarmaq üzrə müvəffəqiyyətlər qazanmaq sevinclərinə, bir millətin xilas nöqtəyi-nəzərindən, biz də şarik ola bilərdik.

Fəqət, heyhat! Bizi bu şadlığa və sevinclərə biganə edən və hətta acındıran bir şey var ki, o da “Vahid Rusiya”çıların doğrudan-doğruya düşmənləri olan bolşeviklərə qarşı zəhrəndəliyindən [istehzalarından] əlavə, elani-istiqlal etmiş millətlərə aid məsxərəçiliyidir.

Deməli, “Vahid Rusiya”çıların bu mübarizəsi fəlakətlərinə səbəb olan bolşeviklərdən əlavə, Rusiyadan ayrılmış millətlərə dəxi dolayisilə aiddir. Bu, bizim kimi elani-istiqlal etmiş olan millətləri hədələməkdir. “Siz də vaxtınıza hazır olun” deməkdir.

Lakin “Vahid Rusiya”çılar böyük bir zəlalət [düz yoldan çıxma, sapqınlıq] içindədirlər. Aləmşümül [bütün dünyanı əhatə edən] müharibənin nəticəsi olaraq meydana atılmış olan “azadlıq”, “millətlər azadlığı” məfkurələrinin tənindənaz [cingiltili] şüarlarını həvələyi-səm’i-etibar etmək [əşitmək, diqqətə almaq] istəməyirlər. Cahannümun [qlobal] müharibə Rusiya üçün müvəqqəti bir bolşeviklik törətdisə, bəşəriyyət və insaniyyət üçün azadlıq fik-

rini yaratdı. Bolşevikliyi qəbul etməyən mütəməddin ələm bu ali fikri qəbul edər. Xırda millətlərin istiqlalını qəbul və təsdiq etmək “Vahid Rusiya”çıların zəmin-cə [güman etdiyi kimi], Rusiyanın torpağını parçalamaq deyildir, bəlkə rus istibdadının, rus imperializminin pəncəyi-qəddaranəsi altında əsrlərcə əsir olan millətlərin istixlasıdır [xilasdır]. Bu fikrin böyük bir müzahirət [dəstək] görəcəyinə və bilaxirə [nəticə etibarilə] əbədi bir qələbə çalacağına biz əminiz. “Vahid Rusiya”çıların məsxərəsi, zəhrəndəliyi axırda özlərinə qayıdıb, gülünc və həqarətə layiq yalnız özləri olacaqdırlar.

“Vahid Rusiya”çılar dürüst bilməlidirlər ki, camaatı ikrah etmiş və özləri də ruhdan düşmüş olan bolşeviklərlə müharibə etmək və müvəffəqiyyətlər qazanmaq mümkündür. Lakin ruhları yüksək, əzmləri qəvi [güclü], məfkurələri ali olduğunu dərk edən azad millətlərlə mübarizəyə girmək, yəni haqqı nahaqqa vermək imkan xaricində xam bir xəyaldır.

Hacıbəyli Üzeyir

TELEQRAF XƏBƏRLƏRİ

(Azərbaycan radio mövqifi tərəfindən alınmışdır)

(Bolşevik xəbərləri)

İngilis əsakininin övdəti

Belooostrov - Londondan teleqrafla xəbər verirlər ki, Arxangelsk və Murmanda olan 1700 ingilis zabitan və əsakinini hamil [zabitlərini və əsgərlərini daşıyan] üç gəmi Lervikə vürud etmişdir [gəlmişdir].

Kolçakın arxasında kim durur?

Belooostrov - “Tayms” qəzetəsi müxbiri Şərq cəbhəsi ərkani-hərbindən [hərbi qərargahından] teleqraf etmiş ki, Cəmhiri-Müttəfiqə [Birləşmiş Ştatlar] Kolçak ordusu üçün ləvazimatı-hərbiyyə [hərbi ləvazimat] verməyi dəröhdə etmişdir [öh-dəsinə götürmüşdür]. Kolçaka həmçinin maddi müavinətdə də bulunacaqlardır.

Haazenin yaralanması

Nauen - Haazeyə sui-qəsd edilərək yüngül surətdə yaralanmışdır. Haaze milli ictimada [yığıncada] Rusiya Şimal-qərb hökumətinin Berlində olan nümayəndələri fəaliyyəti haqqında bəyanat vermək və məzkur [deyilən] nümayəndələrin bir tərəfdən Kolçak, Denikin ilə və digər tərəfdən Almaniya hökuməti ilə əlaqədə olmasını vəsaiq ilə [sənədlərlə] isbat etmək istəyirdi. Müstəqillər Haazeyə sui-qəsd edilməsinin səbəbini bu məsələdə görürlər.

Dutov ordusu

Saratov - Orsk dairəsindən bizim tərəfə fərar edənlərin rəvayətinə nəzərən, Dutov ordusu içində intizamsızlıq hökm-fərma olmadadır [hökm sürməkdədir]. Əsgərlərin fərar etməsindən dolayı komanda heyəti üzərlərindən məsuliyyəti-atıyəninin [gələcəkdəki məsuliyyətin] götürülməsini mütəzəmmin [nəzərdə tutan] bir rapor Dutova vermişdir. Dutov kalmuk, osetin və çarkəzlərdən kömək verəcəyini vəd etmişdir.

Hərbi əməliyyat

Şimal cəbhəsi - Puaskon dairəsində müvəffəqiyyətli hücumumuz davam etmədədir.

Qərb cəbhəsi - Luqa dairəsində Luqa-nın 25 fərsəx məsafəsində qitəatımız [hərbi hissələrimiz] müharibə edir.

Cənub cəbhəsi - Qluxov istiqamətində hücum edən qitəatımız mütəəddid qəryələr [çoxsaylı kəndlər] işğal etmişlərdir. Kursk istiqamətində qitəatımız müharibə ilə bir qəç qəryə zəbt etmişlərdir. Krevninin qərbi-şimalında şiddətli müharibələrdən sonra qitəatımız geri çəkilməyə məcbur edilmiş, müharibə əsnasında 30 əsir, 1 top və mitralyozlar qənimətimiz olmuşdur. Maloarxangelsk istiqamətində qitəatımız mütəəddid qəryələr işğal etmişlərdir.

SÜLH ƏTRAFINDA

Sultanın iqamətgahı

Atınada [Afinada] çıxan “Esbre” qəzetəsinin yazdığına görə, Müttəfiqlər sultanın İstanbulda qalmasına razı olmuşlardır.

Türkiyə ilə sülh əqdi

“İstanbul” qəzetəsinin verdiyi xəbərlərə görə, Türkiyə ilə Müttəfiqlər arasında sülh əqdi [imzalanması] Londrada vüqu bulacaqdır [baş tutacaq]. Siyasi dairələrdə danışıldığına görə, Amerika Türkiyə mandatını qəbul etməyəcəkdir.

DAĞISTANDA QIYAM

Dağıstan nümayəndələri general Harbord hüsurunda

5 təşrini-əvvəl [oktyabr] axşam saat 5-də Dağıstan nümayəndələri B. Mallaçı-

xan və Ömər bəy Heydərov general Harbord tərəfindən qəbul edilmişlərdi. B. Mallaçı-xan generalı Qafqaziyaya vürudu [gəlişi] münasibətilə təbrik edərək demişdir ki:

“Qafqaziya cümhuriyyətləri ilə birlikdə Dağıstan xalqı da sizin fəaliyyətinizə və xırda millətlər müqəddəratını həll etmək üçün övzanı məhəllində [vəziyyəti yerində] öyrənmək kimi Dövəli-müəzzəmənin iqdamatına [Böyük dövlətlərin təşəbbüsünə] ümidli nəzərlə baxırlar.”

General Harbord təbrikə cavab verərək söyləmişdir ki:

“Mən Parisdə olarkən Sülh Konfransında Dağıstan nümayəndələri ilə məmnuniyyətlə tanış olmuşdum.”

Sonra Dağıstan nümayəndələri hadisənin müruri-cərəyanı [hadisələrin inkişafı] ilə generalı aşına edib, Denikin istibdadına qarşı qalxan axırıncı qiyam haqqında müfəssəl bəyanatda bulunmuşlardır.

Uzun müsahibə xülasəsində general Harbord, nümayəndələri mütməin [arxayın] etmişdir ki, övdət etdikdə [qayıdanda] Dağıstan işləri xüsusunda dəvairi-aidinə [aidiyyətli yerlərə] məlumat verəcəkdir.

Denikinçi qəzetələr Dağıstan qiyamı haqqında nə yazırlar?

- Petrovskda nəşr olunan “Russkaya mısıl” qəzetəsi yazır:

“3 təşrini-əvvəl [oktyabr] sübhədən üsyançıların üç tərəfdən – Qarqara dağı silsiləsi, Boqlan qəryəsi [kəndi] və Manas obası tərəfindən Teymurxanşura üzərinə hücum etmələri kəşf edilmişdir. Üsyançılarda olan 4 top atəşi müdafiəsi altında edilən hücum bizim top, mitralyoz və

tüfəng atəşlərimizlə qarşılanmışdır. Saat 12 radələrində düşmən qitəati tərəfindən dəmiryol və teleqraf xətləri təxrib edilmiş və dolayısıyla Petrovsk-Teymurxanşura dəmiryol və teleqraf müxabirəti münqəte olmuşdu [rabitəsi kəsilmişdi]. İşbu sıralarda Qazıqumuq tərəfindən də üsyançılar hücumu başlamışlarsa da, bizim şiddətli mitralyoz atəşimizə məruz qalaraq tələfatla geri çəkilməyə məcbur olmuşlardır.

Saat 2-də düşmən Həlimbəy qəryəsinin [kəndinin] qərb tərəfində olan bağlara yayılmağa başlamış, fəqət bizim top və mitralyoz atəşlərimizlə tezəcə qarşılı alınmışdır.

Saat 7-də qitəatımız hücumu keçərək düşməni işğal etdiyi dəmiryol xəttindən çıxaraq tərd etmişdir [qovmuşdur]. Burada düşməne ciddi zərbə endirilmiş və müharibə meydanında 40 məqtul [ölü] buraxmışdır. Məqtullar sırasında bir türk zabiti də vardır. Və bu müharibədə bir mitralyoz da zəbt edilmişdir.

Gecə rahat keçmiş, 4 təşrini-əvvəl sübh saat 5-dən düşmən dörd topdan atəş açmış və tezəcə o toplardan biri bizim tərəfdən xəsarətlənmişdir. Quldur Ömərkin komandası altında düşmən piyada və süvari qitələri hücumu keçmiş, fəqət qarşı atəşimizlə başlanğıcında dayandırılmışdır.

Saat 7-də bizim qitəat dəxi hücumu keçərək düşməni bağlardan çıxarmış və Həlimbəy qəryəsi ətrafına yaxlaşaraq Dargin süvarilərinin sancağını zəbt etmişlərdir. Bütün gün içində düşmən dəfələrcə başqa dairələrdən hücumu keçmək üçün səy etmişsə də, tərəfimizdən püs-

kürdülmüş və qitəatımızın əks-hücumu keçməsi ilə hər dəfə ricətə [geri çəkilməyə] məcbur olmuşlardır.

Düşmənin Teymurxanşurani zəbt etmək səyləri bu surətlə əqim [müvəffəqiyyətsiz] qaldığından maəda [əlavə], bütün-bütünə təsviyə [ləğv] edilmişdir.

Bütün cəbhələrdə düşmən pərakəndə edilərək ricətə başlamışdır.

Dəmiryolu və teleqraf xətti Petrovsk ilə Teymurxanşura arasında 4 təşrini-əvvəldə təmir və bərpa edilmişdir.

Düşmənin xırda qitəati yolu təxrib etmək və işlərə mümaniət [mançilik] etmək istəmişsə də, heç bir nəticə hasil olmamış, zira zirehli trenimiz [qatarımız] atəşi ilə pərakəndə edilmişlərdir.

Müvəffəqiyyətsiz hücumlardan sonra üsyançılar arasında nifaq çıxmış və onlardan güclə istehzar edilənlərin [hərbi xidmətə cəlb edilənlərin] əksər hissəsi gecələyin evlərinə getməyə başlamışlardır. Türk zabitləri və Dargin süvariləri gedənləri qırmancla geri qaytarmaq istəmişlərsə də, müvəffəqiyyətə nail olamamışlardır.

Yaralı və əsirlərin bəyanatından və həmçinin məqtullarda bulunan inhaldan [yazılardan, xəbərlərdən] məlum olmuşdur ki, hər dəstə başında bir türk zabiti vardır ki, üsyanı ruhlandıraraq müharibə hərəkətini idarə edirlər. Türk zabitanı üsyan başçılarına icrayi-nüfuz edərək onları daima iğfal edir [yoldan çıxarır] və “Uzun Hacı Çeçenistan dəmiryol müxabirətini qət etmiş [rabitəsini kəsmiş], Çiri-Yurt tərəfindən Teymurxanşuraya yaxlaşmışdır və Teymurxanşura müsəlmanları qiyam etmişlərdir” kimi sözlərlə itminan edirlər [inandırırlar].”

- “Terski kray” qəzetəsində oktyabrın 7-dən etibarən Petrovskdan alınan zeylədəki [aşağıdakı] məlumat dərc edilmişdir:

“İki həftədən artıqdır Dərbənd-Petrovsk şəhərləri arasında qaradan müxəbirat qət edilmişdir [quru rabitəsi kəsilməmişdir]. Dağıstanlılar tərəfindən əhatə və mühasirə edilmiş olan Dərbənd şəhəri ilə münasibət və əlaqə ancaq dəniz vasitəsilə davam etməkdədir. Oraya Petrovskdan həftədə iki dəfə paroxodlar hərəkət edirlər.

Burada Dərbənd əhvalı haqqında müxtəlif xəbərlər alınmaqdadır. Deyirlər ki, dənizdə açılan top atəşləri ilə dağıstanlılar neçə gün əqdəm [qabaq] işğal etmiş olduqları şəhərin yuxarı hissəsindən çıxarılmışlardır. Hal-hazırda dağıstanlılar şəhərin yaxınlığında olan uca köylərdə yerləşib toplardan şəhəri gülləboran edirlər.

Bu günlərdə biz bir dağ topunu “Kazbek” paroxoduna qoyduqda dağıstanlılar paroxoda bir neçə mərmə buraxdırlarsa da, müvəffəq olamədılar.

Dərbəndin əvvəl günlər mühasirə edildiyi vaxt şəhərdən çıxmış olan dinc əhali, ələlxüsus arvadlar yenidən şəhərə qayıtmağa başlamışlardır. Şimaldan bizə hər gün kömək gəlməkdədir. Məhəmməd-qala mövqifindən [stansiyasından] cənuba, Petrovsk tərəf dəmiryol xətti bir neçə yerdən xarab edilmişdir.

Buminak mövqifi yaxınlığında bir qatar yoldan çıxıb əzilmişdir. Vaqonlar və parovoz hələ də orada qalmaqdadır.

Petrovskdan ayrılıb qalan dəmiryol mövqifi qulluqçuları böyük zəhmət və müşkülətlə Petrovsk gəlib yetişmişlərdir. Buminak mövqifində dağıstanlılar na-

çalnik müavini, bir neçə fəhlə və bir nəfər afiseri öldürmüşlərdir.

Petrovskdan şimala, Çilyurt ilə Qudermes mövqifləri arasında zirehli qatarlar hərəkətdə bulunub sərnəşin qatarlarını müdafiə edirlər.”

TÜRKİYƏDƏ

Trakiya Yunanıstanı verilir?

Dün Parisdən gələn və Məclisi-Millinin müzakirəsinə aid olan teleqrafın içində həman iki cümlə ilə “Trakiyanın Yunanıstana təsis edildiyi” [verildiyi, məxsus edildiyi] söylənirdi.

Dün də yazdığımız üzrə, gərçi pək ümumi bir surətdə Trakiya denməsindən və bilxassə [xüsusilə] Bolqarıstanın qərb hüdudundan bəhs edilməsindən bir az ümidi-təsəlli qabil görünürsə də, hər halda, teleqrafın da qayət mühüm bir məsələ haqqında yanılmış olmasını zənn etmək də bir az fəzlə nikbini olacaqdır.

Filhəqiqə [həqiqətən] teleqraf pək mübhəmdir. Hətta denilə bilər ki, Trakiyanı heç bilməyən biri tərəfindən yazılmışdır. Çünki Qərbi Trakiya yuxarıda da bəhs etdiyimiz kimi, Bolqarıstanın qərb hüdudlarını deyil, cənub hüdudlarını təşkil edir. Bu etibarla bu xəbəri pək ziyadə möhtaci-təyid [təsdiqlənməyə möhtac] görməkdəyiz.

Digər tərəfdən, trakiyalıların Konfrans nəzdindəki mütəllibatı-irqiyə və tarixiyyətlərinin [milli və tarixi tələblərinin] min-küllil-vücu [hər baxımdan] şayanı-qəbul [qəbula layiq] görüldüyü və müsyö Vilson tərəfindən Amerikanın Parisdəki mürəxxəslərinə [sələhiyyətli nümayəndə-

lərinə] əta edilən [verilən] təlimata nəzərən, bir idareyi-beynəlmiləliyyə şəklində idarə ediləcəyi də yenə ajans tərəfindən təbliğ edilir, hətta bu bir məsələ şəklində girərək, deyil yalnız Konfrans mühitini, bütün fransız və ingilis qəzetələrini işğal etdi, durdu. Konfransda beynəlmiləl Trakiyanın hüdudlarının belə təyin edildiyindən bəhs olundu.

Digər tərəfdən, keçəndə Venizelosun Trakiya-Paşaeli Komitəsinə müraciət edərək və qabili-tövsi olduğunu [genişləndirilə biləcəyini] bəyan edərək iki şəkil təklif etdiyini, fəqət Komitə tərəfindən rədd edildiyini yazmışdıq. Bu, Venizelosun İsmayıl Haqqı [Babanzadə] vasitəsilə vüqu bulan təklifləri Trakiyanın atisi üçün bir fəli-xeyir ədd olunurdu [uğurlu bir əlamət hesab edilirdi].

İştə bütün bunlar nəzəri-etibara alınarsa, bu xəbərdə bir yanlışlıq olduğuna hökm etməmək də mümkün olmayır. Biz bu xəbərin səhhətinə [doğruluğuna] əsl Sülh Konfransında irq və milliyət bəhsində göstərilənmək istənilən əfkari-ədələtpərvəranədəki [ədələt tərəfdarı fikirlərdəki] ümidlərimizdən dolayı qane olamayıriz. Önümüzə qonulan prinsiplər qarşısında bunlar məğlub və hətta ən mü-təzərrir [zərər görmüş] millətlərə qarşı da tətbiq edilmişdir. Trakiyanın heç bir əlaqeyi-cüziyyəsi [rabitəsi, bağı] olmayan Yunanıstana “təsis edilmiş” olması qəbul ediləmməz.

Yunanıstan buralara nə deyə iddia-yə hakimiyyət edir? Və yunanlılara burası nədən dolayı verilir? İrq məsələsimi? Bunda dərhal Yunanıstan qaib edər. Tarixi bir haqqı? Burada yunanlılar buna da malik deyil. İştə bir misal. İskəçə qəzasını ələ

alalım. Qəzanın havi olduğu [əhatə etdiyi] 80 qəryənin [kəndin] içində yalnız iki rum [yunan] köyü var. Bura da yenə islamlarla müxtəlif [qarışıq] bir haldadır. Digər 78 köy isə kamilən türk və müsəlmandır. Qəsəbənin isə [on] iki min nüfusundan [əhali-sindən] doqquz mini türkdür.

Müqəddəratımız lehinə təhəvvül-lər [dəyişikliklər]

Türkiyə müzməhil [məhv] olammaz.

Dünkü nüsxəmizdə vaqə olan istixbarati-məxsusəmizə nəzərən [xüsusi xəbərimizə görə], Dövəli-etilafiyənin [Antanta dövlətlərinin] müqəddəratımızın həlli xüsusundakı nöqtəyi-nəzərlərinin pək ziyadə lehimizə təmayül etmiş bulunduğunu yazmışdıq.

Bugünkü istixbaratımızda bu xüsusi təyid eyləməkdədir [təsdiqlənməkdədir].

Dövəli-etilafiyədən bir əksəriyyəti-əzimənin [böyük əksəriyyətin] haqqımızda ittixaz eylədikləri [seçdikləri] xətti-hərəkət Babi-alinin ciddi və müsmir [səmərəli] təşəbbüsəti ilə pək xeyirxahanə bir cərəyan almışdır. Binaənileyh [ona görə], hər an üçün hali-təyəqqüzdə [gözüaçıq; diqqətli] bulunması lazım gələn intibahımızı mühafizə etməklə bərabər, atimizə [gələcəyimizə] olduqca müstərih [rahat] bir fikir və vicdan ilə baxa biləcək bir vəziyyətdə bulunuruz deməkdir.

“Tan” qəzetəsi “Türkiyə izmihlalı fəlakətlər tövliədəcə [doğuracaq]” deyir.

Qərbdə Dövəli-etilafiyə nəzdində lehimizə qarşı inkişafa başlayan xeyirxahanə cərəyanın yalnız rəsmi hökumət məhfillərinə [dairələrinə] qalmayaraq, ən mühüm mətbuata da sərəyan eylədiyini [yayıldığını] kamali-məmnuniyyətlə görü-

rüz. Fransa və İngiltərə qəzetələrinin son zamanlardakı nəşriyyatı tətmini-qəlbi-mizə kafi birər zamandır [qəlbimizi rahatlatmaq üçün kifayət edən zamanlardır]. Əzcümlə [o cümlədən] Fransanın ən mərif [tanınmış] və ən ciddi qəzetələrindən olan “Tan” qəzetəsi son nüsxələrindən birində türklərin ciddən cəmil olan öv-safını zikr və tədad edərək [gözəl xüsusiyyətlərini yada salaraq və sadalayaraq]: “Əgər türklər Düvəli-müəzzəmə tərəfindən müzahirət və təshilata məzhər [köməyə və vəziyyətlərinin yüngülləşdirilməsinə nail] olarlarsa, təriqi-tərəqqidə səri xətvələr [tərəqqi yolunda sürətli addımlar] atarlar” deyir. Biz də buna əlavə “Əlhaqqu yə’lu və-la yu’lə əleyh” [“Haqq üstündür, ondan üstün heç bir şey yoxdur”] deməklə iktifa [kifayət] edirik.

İstanbul əhvalı

(Dərsəadətədən gəlmiş olan bir zatın [şəxsin] ifadəsidir)

Vəziyyət İstanbulda gündən-günə səlah kəsb etməkdə [yaşılmaşmaqda], Etifaf [Antanta] hökumətləri hökuməti-Osmanniyyə lehində siyasət təqib etməkdədir.

Son günlərdə İstanbulda bulunan Etifaf orduları Baş komandanı general Fransə D’Esperi Romaniya təriqi [yolu] ilə Parisə getmişdi. Etifaf ordularının İstanbulu təxliyə edəcəyinə bu halın bir təsiri olaçağı ümid edilməkdədir.

Parisdə müntəşir [nəşr olunan] “Tan” qəzetəsi bu günlərdə Türkiyənin lehində məqalat [məqalələr] yazmaqda və eyni zamanda Türkiyənin istiqlalının təminindən və türklərin İstanbulda baqi qalmalarından bahis [bəhs edən] nəşriyyatda

bulunmaqdadır. Hind racası Boqadırın Sülh Konfransında türklərin haqqını müdafiə edışı məzkur [deyilən] Konfransda böyük bir təsir icra etmişdir.

İzmir əhvalı gündən-günə eyiləşməkdədir. Son dəfə italyan, ingilis, Fransa generallarından və Amerika İstanbul mü-məssil-siyasi[si] [siyasi nümayəndəsi] amiral Bristoldan mürəkkəb [ibarət] bir heyət, ziyafətdə bir Osmanlı ərkani-hərbiyyə miralay [hərbi qərargah polkovniki] olmaq üzrə İzmirə bərayi-təhqiqat [araşdırma üçün] getdilər. Nəticə hənuz məlum deyildi. İtalyan generalı ilə Amerika amiralı İstanbula övdət eyləmişlərdi [qayıtmışlardı].

Yunanilər yalnız İzmir şəhərində bulunurlar. Ətrafdan çəkilmişlərdi. İstanbul iaşəsi son dərəcə gözəldir. Hər növ manifestura, mal Avropadan gəlməkdədir. İstanbulda hal-hazırda üç cins əkmək ya-pılmaqdadır. Birinci növ fiyati 22, ikinci növ 16, üçüncü növ 9 bucuq quruşa sa-tılmaqdadır.

Türk paraları gündən-günə qiymət bulmaqdadır. Son dəfə Osmanlı altunları kağız para ilə 370 quruşa alınır.

Ermənistanı bərayi-təhqiqat gedən Amerika generalı general Harbord İstanbula gəlib iki gün qaldıqdan sonra Heydərpaşadan trenlə Ankaraya və Ankaradan Ərzurum və Vana getmişdir.

İstanbulda hər nə qədər xaricən bir sükun mövcud isə də, batınən [daxilən] böyük bir cərəyan vardır. Ərzurum təşkilatına böyük əhəmiyyət verilməkdədir. İstanbulda intixabat [seçkilər] başlanmışdır.

Hər nə qədər rum və erməni patrikxanaları dişrə [əyalətlərdə, mərkəzdən kə-

narda yaşayan] rum [yunan] və ermənilərinin intixabata iştirak etməmələrini əmr eyləmişsə də, İstanbuldakı Adalar və Makriköy rum və erməniləri intixabata iştirak etmişlərdir.

Musəvilər [yəhudilər] intixabata iştirak etməkdədir. Əsgərlik xüsusunda rum və ermənilərin əsgərlikdən istisna edilmələri mövzuyi-bəhs isə də, musəvilər əsgərlikdən istisna edilməyəcəklərdir.

Lübnan heyəti

Bu yaxınlarda Lübnandan [Livandan] Parisə bir heyəti-mürəxxəsə [nümayəndə heyəti] getmişdir. Heyət rəisi monsenyor Huyek “Matin” qəzetəsi mühərriri ilə mülaqatı [söhbəti] əsnasında heyəti-mürəxxəsənin məqsədlərini bəyanla demişdir ki: Heyətin başlıca üç məqsədi var:

1) Lübnanın tamami [bütünüylə] istiqlalını təmin etmək;

2) Fransa ərkani-hərbiyyəsinin [hərbi qərargahının] 1862-yədək bitərəfanə cızmış olduğu hüddud vəchilə [üzrə] Lübnan hüddudlarının təyinini tələb etmək;

3) Fransa ilə olan hüsn-münasibətin ilələbəd [əbədi] mühafizəsi əsəbını istikmal etmək [əsaslarını yaxşılaşdırmaq].

ƏRƏB MƏSƏLƏSİ HAQQINDA MİRALAY LAURENSİN NÖQTEYİ-NƏZƏRİ

Hərb əsnasında əmir Faysal nəzdində İngiltərə mü-məssili [nümayəndəsi] və müşavir sifəti ilə bulunmuş olan miralay [polkovnik] [Tomas Edvard] Laurens 11 eylül [sentyabr] tarixli “Tayms”a yazdığı mühüm bir məktubda İngiltərə, Fransa və

Ərəbistanın Suriyadakı vəziyyəti-mütəqabilələrini [qarşılıqlı vəziyyətlərini] təqdir və tənzim edən dörd vəsiqəni [sənədi] şu surətlə təlxis [xülasə] edir:

Birinci vəsiqə: Bu vəsiqə İngiltərənin 24 təşri-sani [noyabr] tarixində əmir Faysala olan məvaidinə [vədlərinə] dairdir. İngiltərə o tarixdə ərəblərin türklərə qarşı üsyan etmələri şərti ilə 37-ci ərz [en] dərəcəsinin cənubunda kain [yerləşən] ərəb məmalikin [ölkələrinin] ingilis mənafeyinin bəzi fəvqəladə müraqibə tədabirinin tətbiqini istilzam etdiyi [fəvqəladə nəzarət tədbirləri tətbiq edilməsinə lazımlı hala gətirdiyi] Bağdad və Bəsrə vilayətləri ilə, İngiltərə hökumətinin sərbəstiyi-hərəkətinə [hərəkət sərbəstliyinə] və Fransa mənafeyinə irasi-xələl et[mə]-mək [zərər verməmək] şərt və qeydi ilə müqəyyəd [bağlı] bulunduğu digər bəzi həvali [yerlər] müstəsna olmaq üzrə, istiqlalını tanıyacağını əmir Faysala vəd eyləmişdi.

İkinci vəsiqə, aqid və mü-mzilərinə imtisalən [bağlayanlara və imzalayanlara uyğun olaraq] “Sayks-Piko” namı ilə mərif [adıyla tanınan] mayıs 1916 tarixli müqavilədir ki, bunun ehkamı [hökmləri] məlumdur.

Üçüncü vəsiqə, İngiltərənin 11 həziran [iyun] 1917 tarixində Qahirədə 7 suriyalı ərəb rüəsasına [başçılarına] olan təminatına dairdir. Bu təminat mövcubinə [əsnasında], İngiltərə hərbdən əvvəl mövcud olan ərəb hökumətləri ilə kəndi səkənələri [sakinləri] tərəfindən hər bəsnasında türk hakimiyyətindən təlxis [xilas] olunan ərəb ərazisinin istiqlalını qəbul və təsdiq etməyi dəröhdə eyləmişdi [öhdəsinə götürmüşdü].

Bu son təminatla İngiltərənin birinci və ikinci vəsiqəyə tövfiqən [uyğun olaraq], Fransaya qarşı təəhhüdat [öhdəlik] arasında mövcud mübayinəti bərtərəf etmək [fərqləri aradan qaldırmaq] üçün general Allenbi ilə əmir Faysal arasında bir etilaf əqd olundu [razılışma imzalandı] ki, bunun ehkamınca [hökmlərinə əsasən], ərəb ordusu Sayks-Piko müqaviləsinə ərəblərə aidiyyəti təsdiq və təslim olunan ərazinin xaricində hərəkətdə bulunmayacaqdı.

Dördüncü vəsiqə, Fransa və İngiltərə hökumətləri tərəfindən 9 təşrinə-sani [noyabr] tarixində nəşr olunub, bir taqım əsasat [əsasları] və prinsipləri ehtiva edən bəyannaməyə aiddir.

Miralay Laurens baladakı [yuxarıdakı] dörd vəsiqə arasında heç bir təzad və mübayinət görmədiyini söyləyir. O halda, gərək Fransada, gərək İngiltərədə, gərək Ərəbistanda Suriya və Ərəbistan haqqında nədən bu qədər böyük münəqişə yapılır? Çünki (bunu miralay Laurens deyir) 1916 tarixli [saziş] qeyri-qabili-tətbiqdır [tətbiq oluna bilməz]. Fəzlə olaraq, etilafnamə [saziş] şimdiki artıq nə Fransa, nə də İngiltərə hökumətlərinin arzusuna təvafüq etməyir [uyğun gəlmir]. Bu müqavilənin təkrar təsdiq və tədili [dəyişdirilməsi; düzəldilməsi] müşkül və na-zik [həssas] bir məsələdir.

“Tayms” qəzetəsi baladakı [yuxarıdakı] məktubun mündəricatını təfsir [şərh] edərək, məsələdə əlaqədar olan üç tərəf, yəni İngiltərə, Fransa və ərəblər arasında sıxı bir iştiraki-məsai [iş birliyi, birgə çalışma] təmin edilmədikcə, Suriya məsələsini bir surəti-həllə iqtiran etdirmək [bir həll yoluna qoymaq] mümkün olmayaca-

ğını bəyan və Fransanın, İngiltərənin və ərəb millətinin müməsillərindən mütəşəkkil [nümayəndələrindən ibarət] bir konfransın əqdini [baş tutmasını] təklif edir.

“Sabah”

Əmir Faysal

Marsilya, 18 (T. H. R.)

İngiltərənin “Syeri” torpeda müxribi [destroyeri] Əmir Faysalı hamilən [gətirərək] Marsilyaya vasil olmuşdur. Mümailəyin rəfaqətində [adı çəkilən şəxsin yanında] Hicaz ordusuna mənsub Ada paşa ilə bir çox ingilis zabitanı daxil olduğu halda 12 kişi bulunmaqda idi.

Əmir Faysalın bəyanatı

Londra, 27 eylül (T. H. R.)

Əmir Faysal vüqu bulan bir mülaqatında [müsahibəsində] İngiltərə Xariciyyə Nəzarətində əqd edilən mütəəddid ictimalarda [baş tutan çoxsaylı iclaslarda] və Baş vəkil ilə mülaqatında tərəfeynin yekdigərinə [hər iki tərəfin bir-birinə] qarşı fövqəladə mühadənət [dostluq] və sədaqət izhar etdiyindən [göstərdiyindən] bəhslə, ərəb məsələsinin beynəlmiləl bir məsələ olduğunu və bunun həlli yalnız ərəblər deyil, bütün dünya üçün ya eyi, ya fəna olacağını əlavə etmişdir.

Londra, 27 (T. H. R.)

Müsyö Vrayer Duasan və müsyö Fred Hodkinson bu gün Sauthemptondan İraqa mütəvəccihən [üz tutaraq] hərəkət etmişlərdir. Bunlar pambıq zər'iyyatını [əkini] ticarətə əlverişli bir hala ifrağ etmək [çevirmək] üçün bir şirkət təsis məqsədilə tədqiqatda bulunacaqlardır. Əvvəlcə ərəblər Fələstində kəndi ehtiyac-

ları üçün pambıq zər etməkdə [əkməkdə] idilər. Britaniyanın işğali-əsgərisi əsnasında pambıq zər'iyyatı o dərəcə parlaq nəticə vermişdir ki, məhəllində [yerində] tədqiqat icrasına ehtiyac hasil olmuşdur.

DİLİMİZİN TÜRKLEŞMƏYİNƏ ÇARƏLƏR

- 1 -

Maraqlı bir sərlövə. Türk dilinin ha-rasını türkləşdirmək lazımdır ki, böylə bir təmtəraqlı sərlövə ilə bəhsi-məqal edilir [söz açılır]? Fars dilinin farslaşması, yaxud rus dilinin ruslaşması kimi ibarələri eşidincə hamının təbii gülüşü gəlir. Zira məhkum bir millətin hər bir hüququnu qəsb etmək olar, amma dilini qəsb etmək mümkün deyil. Bunun üçündür ki, idarələrin, məktəblərin, məhkəmələrin milliləşməyinə, yaxud türkləşməyinə heç kəsin deməyə bir sözü olmaz. Çünki rus istibdadı idarələrimizi, məktəblərimizi qəsb etmişdi. Dilimiz isə qəsb edilən şeylərdən olmadığı cəhətlə, səlamətçə qalmışdı. Bu halda, dilimizin ha-rasını türkləşdirəcəyik?

Məlum olduğu üzrə, ərəb yazısı ilə bərabər bir çox ərəb və fars tərkibləri dilimizə qəbul edilmişdir ki, əsla türk qəvaidinə [qaydalarına] uymayır. Ərəb əlifbasının sayəsində bunların türkləşməsinə heç kəs cürət etməmişdir. Odur ki, həman kəlmə və ibarələr biz türklər üçün yabani bir halda kənarda qalaraq ümumiləşməmiş, türkləşməmişdir. Yalnız xəvasların [seçilmiş adamların] əsərlərində, bəlkə lüğət kitablarında qalmışdır.

Avamlarımız hələ indiyə qədər həman kəlmə və tərkiblərdən bəhrəmənd olmamışlar [istifadə etməmişlər]. Təbdili-hürufat [əlifba dəyişikliyi] məsələsi latın əlifbasının qəbulu ilə həll edilib qurtarsa, bu fars və ərəb tərkiblərinin də türkləşməsindən böyük bir meydan açılar. (Əlifba barəsindəki nəzəriyyəimizi keçmiş nömrələrdə yazmışdıq.)

Türk qamusları [lüğətləri] ərəb və fars əlfazı [sözləri] ilə doludur. Dilimizin tarixinə bələd olmayan bəzi əğyarın [yadların] etiqadı budur ki, türk dili əlfaz cəhətincə namüsa'id bir dil olduğu səbəblə, ərəb və fars kəlmələrini fəvc-fəvc [dəstə-dəstə] alıb özünə mal etmişdir. Bu etiqad batil və əsassız bir etiqaddır. Vaxtilə türklərin “çalab, yalvac, uçmaq, tamu” kimi “Allah, peyğəmbər, cənnət, cəhənnəm”-ləri var idi. Lakin bu gün onlar ərəb təsiratı ilə əskimişlər və qismən də ölüb tələf olmuşlar. Hələ tələf olmuş türk kəlmələrinin, bizcə, miqdarı müəyyən deyilsə də, əskimişlərinin bir çoxu qamus kitablarımızda baqidir [qalmaqdadır]. O əskimiş, üləmə təbirincə arxaizm (архаизм) ilə məşğul olan zəvatın [şəxslərin] məlumudur ki, nə qədər dəyərli və ziyyəmət [qiymətli] kəlmələrimiz itib-batmışlar. Məsələn, soraq (xəbər), soruq (sual), soruq günü (ruzi-qiyamət), tanıq (şahid), abaqa (əmi), dalğic (qəvvas) məgər qiymətli kəlmələr deyilmi? Bu növ kəlmələrimiz minlərcə unudulmuşdur.

İştiaq [etimologiya] məsələsinə əl vurulsa, əcaib hallara təsadüf edəriz. Məsələn, ağa, ağac, ağır, ağız, ağma (şihab) [meteor] yalnız “ağmaq” feilindən müştəqdir [düzəldilmişdir]. Hübub [dənli bitkilər] qismindən olan bir çoxunun adları

sair mənalı kəlmələrdən ayrılır. Məsələn, “buğda” buğumlu və başlı olması münasibətilə “boğmaq” feilindən, “darı” tarla (tariq) kimi “tarmaq” feilindən, “düyü” dibəkdə döyüldüyü cəhətə “döymək” feilindən müştəq olunur. Bu hal sair dillərdə müşahidə edilməz! Hərgah sair feillərin ailələrinə əl vurulsa, söz uzanar. Məqsədimiz bir neçə nümunə ilə türk dilinin geniş və zəngin bir dil olduğunu sübut etmək idi.

Bəlkə, dilimizin zənginliyi deyil, tələffüzçə çirkinliyi buna bais olmuşdur ki, bir bu qədər mövcud kəlmələrimizə etina etməyərək, ərəb və fars lüğətlərini [sözlərini] ədəbiyyatımıza doldurmuşlar? Bu sualın cavabını İstanbul üləmasından [alimlərindən] sayılan Şəmsəddin Sami əfəndinin təsəvvüratında [fikirlərində] aaramalı. Böylə ki, o cənab yazır:

“Dünyada səmə [qulağa] ən ziyadə lətafətbəxş lisan italyanca və ya ruscadır deyənlər vardır. Lakin təcrübə edənlər təslim və etiraf edərlər ki, dünyada səmə ən xoş gələn və anlamayanları belə məftun və heyran edən bir lisan varsa, o da türk lisanıdır. Türkcədə nə italyancanın bir-birini təəqüb edən [bir-biri ardınca gələn] “i”-ləri və şəddəli [cüt] “r”-ləri, nə ruscanın ilan fışlıtısını andıran “s” tataböləri [arxa-arxaya gəlişləri] və pəltək “s” və “z”-ləri vardır. Qulağı yoracaq, təbə nə xoş gələcək heç bir hal yoxdur.

Əlhasil, mübaliğəsiz və mücərrəd qeyrəti-milliyə saiqəsi [səbəbi] ilə olmayaraq, ağyarın [yadların] dəxi təsdiqi ilə deyə bilərik ki, lisani-millimiz olan türkcə dünyanın ən gözəl lisanı deyilsə, halə ən gözəl lisanlarından biri olduğunda əsla şübhə yoxdur.”

Aşağıda dilimizin heca və ahəng fəqərələrindən [hadisələrindən] bəhs ediləcəkdir. Şolvəqt [o halda] dostumuz deyil, əhli-insaf düşmənlərimiz də təsdiq edərlər ki, türk dili musiqi məqamət [məqamları] kimi bir ləhni-davudi olaraq insanlar ağızında çalınır. Binaənileyh [ona görə], dilimizdə heç bir çirkinlik yoxdur ki, onun kəlmələri sair dillərininki ilə əvəz edilməsinə bais olsun.

Böylə olan surətdə, pəs səbəb nə olmuşdur ki, türk dilinin bir bu qədər vüsətliliyinə [genişliyinə] və gözəlliyinə baxmayaraq, minlərcə ərəb və fars kəlmələrinin qəbulu ilə bir çox dəyərli türk sözlərini başlı-başına buraxmışlar?

Buna iki şey bais olmuşdur:

1) Türklər qoğuşduğu millətlərin məsləkinə az bir zamanda qapanaraq, tezcə öz hal və təbiətlərini unudurlar. Bu assimilyasiya üsulu türklərin həm hakimiyyət və həm də məhkumiyət zamanlarında da müşahidə edilmişdir. Məsələn, türklər bir vaxt süryanilərin təlimi ilə məbudə “Çalab”, sonra çinlilərin təlimi ilə “Tanrı” və bə’d [sonra] ərəblərin təlimi ilə “Allah” dedilər. Amma əsl türkcəsi “Oğan” kəlməsini çoxdan unutmuşlar. Halbuki farslar hələ indiyədək Zərdüştün “İzd”ini (“Hürmüzd”ünü) unutmamışlar.

2) Türklər dini-islam ilə bərabər ərəb əlifbasını qəbul etdilər. Həman əlifba ilə yazılmış bir çox ərəb və fars kəlmə və tərkiblərini dəyişməzsinə, ərəb imlası ilə, ərəb məxrəci [artikulyasiyası, tələffüzü] ilə, xülasə zahiri qəlibləri ilə qəbul etdilər. Dillərinə yatmayan kəlmələri öz türkcələri ilə tələffüz etməyə bir vaxta qədər məcbur oldularsa da, fəqət yenə axırda tamamən qəbul etdilər. Məsələn, bir

vaxt “lə ilahə illəllah” cümləsini düzgün təqdir edə [deyə] bilmədikləri üçün, əvəzinə “Yoxdur tapacaq, Çalabdır ancaq” cümləsini işlədirmişlər.

Bu təsiratın ilk qədəmi şəriətin nüfuzu ilə başladı. Quranın tilavəti [avazla oxunması] və ibadətə yalnız ərəb lisanında icrası hökmü türkləri vadar edirdi ki, bir çox dini kəlimə və tərkibəti bütövcəsinə ərəbdən qəbul etsinlər. Bu fəqərə [hal, hadisə] getdikcə məişətinin sair cəhətlərinə də sirayət etməyə başladı.

Ərəbin dinini, mədəniyyətini, hətta hökumət üsulunu qəbul etmiş türklər ərəblərlə bir mühitdə yaşamağa qərar verdikləri halda, onların basmaqəlib tərkibləri və istilahları [terminləri] meydana mövcud ikən yenilərinə aramaq və ya icad etmək fikrinə qalmaqaldılar. Xalvar-xalvar ərəbcəsinə qəbul etdilər. Bunun bir səbəbi də odur ki, ana lisanları zəngin bir ədəbiyyata, elmi bir kütübxanaya malik olmayan tayfalar ədəbiyyatca və elmə zəngin olan başqa lisanları öyrəndikdən sonra, o lisanlara aid kəlmə və tərkibləri fəsih [aydın və təmiz] saymağa, kəndi dillərini isə qaba və yanlış tələqqi etməyə [saymağa] başladılar.

Türklər bir bu qədər ərəb əlifbasının qəbulu ilə bilirmisiniz öz dillərinin başına nə oyunlar gətirdilər? Bunun cavabını öyrənmək üçün hər iki dilin üsuli-tələffüzü ilə bir qədər aşına olmalıyıq.

Ərəb yazılarındakı hərəkətlər (fəthə, zəmmə, kəsərə) məqsur və hürufi-impları (əlif, vav, ya) məmdudd olduğundan naşi [qısa ə/e, u/ü, i/i səslərini göstərən hərəkətlərin – diakritik işarələrin və uzun a, u, i səslərini göstərən hərflərin varlığı

səbəbindən], kəlmələrin də hecaları gah məmdudd [uzun] (долгий слогъ), gah da məqsur [qısa] (короткий слогъ) tələffüz edilir. Məsələn, “katib” kəlməsinin ilk hecası uzun və son hecası gödək, “məktub” kəlməsində isə bərəks [əksinə], birincisi gödək və axıncısı uzun tələffüz edilir. İştə bu cəhətdəndir ki, ərəblər hürufi-impla ilə bərabər hərəkətləri də işlətməyə məcbur olmuşlar. Bir kəlmədə uzun və gödək hecaların qoğuşması sair dillərdə müşahidə edilsə, türk dilində buna əsla və qət’a [qətiyyə] rast gəlmək olmaz. Çünki kəlmənin ilk hecası xəffirsə, o kəlmə axıra qədər xəffif [yüngül, incədirsə] oxunur. Bərəks, kəlmənin birinci hecası səqildirsə [ağır, qalındırsa], bunun səqilliyi kəlmənin sair hecalarına da sirayət edəcəkdir. Onun üçündür ki, vurğu (ударение) türk kəlmələrinin axıncı hecalarında bulunur. Yəni türk kəlmələri məqsur olaraq axıradək gödəkcə tələffüz edilir.

Ərəb qəvaidinə müğayir [qaydalarına zidd] bulunan bu hala nə çarə etməli ki, hürufi-impla [uzun saitlər] ilə dolmuş türk kəlmələrinin məqsur [qısa] bir hal ilə oxunulmasını aydınca göstərmək mümkün ola? Halbuki ərəb qəvaidi ilə hürufi-implanın tələffüzü məmduddur [uzundur].

İki tərəfi barışdırmaq üçün Səlcuqilər türk kəlmələrindən hürufi-implanı qaldıraraq hərəkətlərin istemalına [işlədilməsinə] qurşandılar. Böylə ki, “olub, oğlan, sonra” kimi kəlmələr “olb, oğln, snra” kimi süvər və əşkalə [surətlərə və şəkillərə] düşdülər. Bundan sonra türk kəlmələrinin tələffüzü başqa, təhriri də [yazılışı da] başqa olaraq ikiliyi qəbul etmişdir. Onun üçündür ki, türkcə kəlmələrin ərəb hərfləri ilə yazılmasındakı bu müşkülət yazı

yazanları yazılışı daha asan olan ərəbcə və farsca kəlmələri, tərkibləri tərcihə sövq edirdi. Türk kəlmələrinin bu ikilik halından tənəgə gəlmiş ərəbi-qələm [qələm əhli], mövqeyi gəldikcə bu kəlmələri atıb, əvəzində ərəb və fars mütərədifləri [sinonimləri] ilə bol-bol qullandılar.

Müruri-zamanla [vaxt ötdükcə] türk dili bir hala düşdü ki, feil və ədatlarından başqa sair bir əlamətləri qalmadı. Dilimizin bu hala düşdüyü nəticəsi olaraq, Fə-rabi və İbn Sina kimi məşhur türk ülə-ması [alimləri] əsərlərini ərəbcə yazmağa məcbur olmuşlar, Azərbaycan türklərindən sayılan Nizami və Xaqani kimi də şairlərimiz farsca yazmışlar. Türkcə yazmağa tənəzzül edənlər [türkcə yazmağı özünə ar bilməyənlər] də yalnız kəndi lisanının ədat və feillərini qullanmaqla iktifa [ki-fayət] edəcək dərəcədə təərrüb və təəccüm [ərəbləşmə və əcəmləşmə, farslaşma] xəstəlikləri ilə məlul olmuşlardır [xəstələnmişlərdir]. Bu halın davamı ilə get-gedə türkcənin bədiyyəti [bədiiliyi, gözəlliyi] büsbütün zail [yox] oldu.

Lisanımız ərəbləşmiş, farslaşmış, uydurma və çirkin bir lisan şəklini aldı. Dilimizin bu halından Şəmsəddin Sami əfəndi şikayət edərək böylə yazır:

“Bir kərə arxaya doğru dönəlim. Veysinin türksininin [türkcəsinin, türkcə yazdığı əsərlərinin] bir fəqərəsini və ya “Münşəati-Fəridun”dan bir məktubu alıb çox ərəbi və fars oxumamış bir türkə və yaxud ol-duqca oxumuş bir qadına, sonra yalnız kəndi lisanını bilir bir iraniyə və nəhayət, lisanının fəşahətinə vaqif bir ərəbə oxuyalım. Heç birinin bir şey anlamayacağını görəyiz. Demək ki, bu kitablar nə türkcə, nə farsı və nə də ərəbi yazılmışdır. Ya

bu lisan nə lisanıdır? Nərdə söylənir? Kimlər istemal edirlər [işlədirlər]? Sırf süni bir lisanıdır. Şu qədər var ki, bu lisanı qullanılan kəlmələr sırf uydurma möhmilatdan [mənasız sözlərdən] ibarət olmayıb üç lisandan məxuzdur [əxz edilmiş, götürülmüşdür].”

Həmin fəqərə bərsində Ziya paşa da böylə mələz və süni bir dilin qüsurlarından söyləyərək deyir:

“Müfəssəl bir məktubi-sədarətpənahi [baş vəzir məktubu] ki, yüz sətir sözdür, bu yolda mələkəsi [qabiliyyəti və səriştəsi] olan ən məruf bir zatın [tanınmış bir şəxsin] əlinə verilsin, oxudulsun, xitamında [baş çatdıqda] şu oxuduğunuz maddəni lisanən təqdir ediniz [şifahi olaraq izah ediniz] denilsin, o vaxt kitabımız nə kitabət [yazımız nə yazı], katibimiz nə katibdir meydana çıxar. Təəccübə şayan [layiq] deyilmidir ki, bizdə yazı bilmək başqa, katib olmaq yenə başqadır. Halbuki sair yerlərdə yazı və imla bilən katib olar.

Saniyə [ikincisi], ərəbi və farsı imla bilmək lazımdır. Bu iki lisanın imlasını bilmək qəvaidini [qaydalarını] bilməyə mövquf [bağlı] olduğundan, az-çox sər-fü nəhv [qrammatika] görməyincə, doğru bir tərkib yazmaq qabil olamaz.

Bu hala görə, bizim millətdə təbii hal üzrə nə şeir və nə də inşa var demək olar. Xeyr, bizim təbii olan şeir və inşamız dış-rə [əyalət] xalqı ilə İstanbul əhalisinin avamı beynində [arasında] hələ durmaqdadır. Bizim şeirimiz hani? Şairlərin namöv-zun [vəznisiz, ahəngsiz] deyə bəyənmədikləri avam şərqləri və dışrələrdə çöyür [saz] şairlər[i] arasında “deyiş”, “üçləmə”, “qayabaşı” təbir olunan nəzmlərdir. Vəl-hasil, şeiri-təbii odur ki, şair cüzi bir mü-

lahizə üzərinə qələmi əlinə alıb irticalən [bədahətən, çox fikirləşmədən] qırx-əlli beyt nəzm edə bilməli. Kitabəti-milliyə [milli yazı] odur ki, əli qələm tutan zəhnindəki muradını eyi-kötü kağız üstünə qoymalı. Biz isə beş beyt bir qəzəli doqquz ayda doğru kimi söyləriz.

Sair millətlərdə kübərə [böyük adamlar] və hətta müsənniflər [müəlliflər] biz-zat [şəxsən] əlinə qələm alıb məktub və təlifət [əsərlər] yazmazlar. Bəlkə yanlarındakı katiblərinə ağızdan söylərlər, onlar da yazarlar. Bu səbəbdən gərək müxəbirat [yazışma, məktublaşma] və gərək təlifət [əsər yazmaq] onlarda sürətli və sü-hulətli [asan] olur. Amma biz bir məktub yazdığımızda bir-iki kərə təsvid və təbyiz etmədikcə [qaralama yazıb və üzünü köçürmədikcə] istədiyimiz kimi olammadığından, həm müxəbirətimizdə təənni və bətaət [yavaşlıq və ağırlıq] və həm də ifadələrimizdə nöqsan və rəkəkət [çatışmazlıq; qüsur] bulunur. Bu fənalığı dəf üçün təbiətə ittiba etməli [təbii olmalı].”

İştə, Səlcuqilərin dövründən bəri təxminən min ilin müddətində türk dili təbii cərəyanından ayrılıb, sarma-sapıq hallara düşmüşdür. Bunun düzgün tələffüzü, doğru təcvidi [ahənginə uyğun oxunması] yalnız avamlar ağzında baqi qala [qorunub saxlana] bilmişdir.

Təxminən 50 il vardır ki, Osmanlı türklərinin arasında dilimizin qeyri-təbii bir halda bulunmasını düşünmüşlər. Anlamışlar ki, bir lisan digər lisandan “lisanıyət” alammaz. Kəlmələr ala bilər, bunları da kəndi təcvidinə, bədaətinə [bədiiliyinə, gözəlliyinə] görə təmsil edər [mənim-səyər].

Lisanın təcvid və bədaəti avamın sə-

liqəsində [zövqündə; yaradılışdan gələn, təbii olaraq gözəl danışma və yazma qabiliyyətində] təcəlli edər [meydana çıxar, özünü göstərar]. Yalnız kəndi lisanını, kəndi həyatını sevən avam başqa bir lisanla qonuşar. Kəndi mühitindən ayrılan, bu təbiətə müxəlif axıntıya heç əhəmiyyət verməz. Kəndi qərihəsindən [şüurundan; istedadından] doğurduğu Aşıq Qəribləri, Koroğlularını, maniləri, dastanları tərən-nüm edər. Lisanına girən ərəbcə, farsca kəlmələri təsərrüf edərək [yiyələnərək] türkcələşdirər.

Ara-sıra Sinan paşa, Qoçi bəy, [İbrahim] Haqqı paşa, Akif paşa kimi doğru hissələrə malik zatlar [şəxslər] çox kərə nöqsan və bəzən də yanlış cərəyanlara tabe olmaqla bərabər, bu yapma lisanı xırpalamış, avam lisanına yaxınlaşdırmaq istəmişlərdir.

Sultan Əbdülhəmidin istibdadı düşürülən gündən başlayaraq bu yolda bir çox cəmiyyətlər təşkil edilmişdir ki, məqsədləri dilimizin təsfiyəsi [səfləşdirilməsi] uğrunda çalışmaqdır. “Türk Yurdu” və “Gənc Qələmlər” bu qəbil cəmiyyətlərin ən məşhurlarıdır. Bunların proqramı bundan ibarət idi ki, türk dili sair lisanlardan yalnız möhtac olduğu kəlmələri alsın və bunları kəndi qaydasına, ahənginə, bədaətinə, səliqə və məzəcəsinə [xüsusiyyətlərinə] tövfiq edərək [uyğunlaşdıraraq] təmsil etsin. O zaman bu məxuz [alınma] kəlmələr canlanar, yaşamağa, istihalə və təkamül etməyə [dəyişməyə və inkişaf etməyə] başlar. Yeni lisan türkcənin ahənginə müvafiq olmayan bir kəlməni, əsl türkcə olsa belə, türkcə saymaz. Başqa lisanlardan aldığı halda, təmsil edilmiş [mənim-sənmiş], türkcənin təcvidinə uydurulmuş

kəlmələri “xalis türkcə” kimi tələqqi edər [qiymətləndirər].

Əlbəttə, bu cəmiyyətlərin proqramları gözəldir. Lakin təqib etdikləri məramlarına çata bilmədilər. Yenə ədəbiyyatımızda minlərcə fars və ərəb ədatı, cəmi və tərkibatı [tərkibləri]! Bundan sonra yenə nə qədər bu yolda zəhmətlər çəkilmiş olsa, hamısı əbəsdir. Zira məsələnin əsasına ki, ibarət olsun ərəb əlifbasından, hələ əl vuran yoxdur. Burası düzəlməyincə, həman yabanı tərkiblərdən qiymətətdək azad ola bilməyəcəyik. Burası düzəlsin də, sonrası asandır. Buna müvəffəq olarsaq, aldığımız tərkibləri də türkləşdirmək fəqərələri [məsələsi] sürətlə düzəldər. Buna dair zənnimizdə olan çarələri gələcək nömrəyə buraxalım.

Fərhad Ağazadə

ƏFQANISTANDA

İngiltərə-əfqan müahidəyi-sülhiyyəsinin möhtəviyyəti

Əvvəlki günkü nüsxəmizdə İngiltərə ilə Əfqanıstan arasında sülh əqd edilmiş [imzalanmış] olduğunu bildirmişdik. İki hökumət arasında əqd olunan müahidəyi-sülhiyyənin möhtəviyyəti [sülh sazişinin məzmunu] haqqında Simladan “Tan” qəzetəsinə teleqrafıla atıdığım işarətdə bu-lunulur [aşağıdakı məlumatlar verilir]:

Əfqanıstan ilə əqd olunan müahidəyi-sülhiyyə Hindustan təriqi [yolu] ilə Əfqanıstanı vüqu bulan əsliyə [silah] id-xalatına bir nəhayət verir. Sabiq və lahiq [indiki] əmirlərə təxsis edilmiş olan mə-

balığın bəqayasını [ayrılmış məbləğlərin qalanını] müsadirə edir. Müahidədə altı ay zərfində müxtəlif məsələlərin həlli üçün yeni bir əfqan heyətinin göndiriləcəyi haqqında bir məddəyi-məxsusə vardır. Əfqan hökuməti hind-əfqan hüdudunu əmiri-sabiqin [əvvəlki əmirin] zamanında olduğu şəkil və surətdə qəbul edir və son əfqan təcavüzünün vüqu bulduğu Xeybər keçidinin qərbində kain olub [yerləşib], şimdiyə qədər təhdid edilməmiş həvali [sərhəd çəkilməmiş yerlər] hüdudunun bir ingilis heyəti tərəfindən təhdid edil-məsinə də müvafiqət edir [razılıq verir].

Əfqan hökuməti, xətti-hüdudu [sərhəd xəttini], ingilis heyəti tərəfindən təyin və təhdid ediləcək şəkil və surətdə qəbul edəcəkdir. İngilis qitəti [hərbi hissələri] xətti-hüdud cızılincaya qədər bugünkü mövqelərini mühafizə edəcəklərdir.

İRAN İŞLƏRİ

Məclisi-Məbusan seçkiləri

“Araç” qəzetəsi yazır:

İran hökuməti və ingilislərin rəyinə müxalifət və sadir olan [verilən] hökmə baxmayaraq, İran Azərbaycanında Məclisi-Məbusan seçkiləri müvəffəqiyyətli surətdə olaraq davam etməkdə və get-gedə geniş bir dairə almaqdadır. Məbusluğa demokratik firqələri tərəfindən göstərilən namizədlər seçilir. İngiltərə-İran etilafı [razılışması] tərəfdarları həmin seçkilərin kəndilərindən ötrü əlverişli olmayacağını indidən düşünüb və ona mane olmağa imkan edəmmədiklərindən, seçilən məbusları qızıl ilə öz

tərəflərinə cəlb etməklə, etilafın qəbul və təsdiq edilməsinə bu vasitə ilə müvəffəq olmağı qərardad etmişlərdir. Lakin onların böylə hərəkəti əhalinin böyük narazılığına səbəb olur.

Türkiyə-Azərbaycan təbliğati əhalinin hüsn-təvəccöhü ilə qarşılır və hökumətin ingilisçilik siyasəti əleyhinə son dərəcə nifrət və ədəmi-etimad [etimsizlik] tövlid edir [doğurur].

Azərbaycan əyalətinin İrandan ayrılması məsələsi yenidən bütün qüvvəti ilə meydana çıxmışdır.

Naxçıvan-Təbriz

Naxçıvan ilə Təbriz arasında müntəzəm surətdə olaraq dəmiryol qatarları hərəkəti başlanmışdır.

Urmiyədə

Urmiyə dairəsində siyasi əhval və vəziyyət yenidən qorxulu bir dərəcəyə varmışdır. İran hökuməti tərəfindən təyin edilmiş olan yeni hakim sərdar Fatehin orada olduğuna baxmayaraq, bütün Şərqi Azərbaycanda məşhur Simko hökm sürməkdədir.

Axır vaxtlar Simko açıqdan-açığa ingilislərin əleyhinə hərəkət edib və onun böyük düşməni olduğunu göstərməkdədir. Bunun müqabilində kəndisinin türkçü və azərbaycançı olduğunu da böyük ictimaiyyətə elan və intişar edərək [bildirərək və yayaraq], kimsədən ehtiyat etmədiyini də əlavə və qeyd edir. Aşkar bir surətdə Türkiyə və Azərbaycan tərəfdarı olduğunu hər yerdə söyləyir.

Urmiyədəki ingilis konsulu kəndi müdafiəsi üçün ancaq 20 nəfər saldat saxlamışdır və kəndisini həmişə qorxu içində hiss etməkdədir. Urmiyə, Salmas və

Xoy dairələrində başqa xristianlar yoxdur.

Bafuyədə olan fərarilərə kəndi yerlərinə övdət etməyə [qayıtmağa] ingilislər icazə verməyirlər. Çünki yerli əhaliyə etmiş olduqları əziyyət və azar əvəzində onlara da əvəz edilib və intiqam alınmağından ehtiyat edirlər. Təbriz fərariləri də bu qış kəndi yerlərinə övdət etməməyəcəklərini yəqin etmişlərdir. Bunun imkan xaricində olduğu bir an əvvəl məlum olmuşdur. Fərarilərin halı nəhayətdə müşküldür.

Təhqiqat Komissiyonu

Urmiyə hadisələrini təhqiq etmək üçün təyin edilib və Tehrandan vürudu [gəlişi] gözlənilən Xüsusi Təhqiqat Komissiyonu bu vaxta qədər gəlməmişdir. Məzkur [deyilən] komissiyonda Amerika səfərəti [səfirliyi] tərəfindən doktor Bakard da iştirak edəcəkdir.

TÜRKÜSTANDA

Bolşeviklər ilə Buxara qoşunlarının toqquşması

“N. k.” qəzetəsinin verdiyi məlumata görə, Mavərayi-Bəhri-Xəzər [Transkaspiysk] cəbhəsində mühüm təbəddülət [dəyişiklik] vəqə olmamışdır. Bolşeviklərin tərəfindən qaçıb gələnlər nəql edirlər ki, neçə gün əqdəm [qabaq] bolşeviklər ilə Buxara əmiri qoşunları arasında böyük toqquşma vüqu bulmuş və nəticədə bolşeviklər ağır tələfatla geri çəkilmişlərdir. Çarcu tərəfdən Mərv şəhərinə külli miqdarda yaralı gətirilmişdir. Mərvdə duran

bolşevik qoşunları arasında həyəcan vardır. Əmiri-Buxaranın qoşunları Kaqan ilə Fərab mövqifləri [stansiyaları] arasında dəmiryol xəttini dağıdıb və Çarcu körpüsü ilə Barxanə mövqifi işğal edilmişdir.

VÜKƏLA ŞURASINDA [NAZİRLƏR KABİNETİNDƏ]

Vükəla Şurasının 8 eylül tarixli iclasında qərara alınmışdır:

- 20 milyonluq fondan Ümuri-Xeyriyyə və Nafiə Nəzarətinə [Sosial Təminat Nazirliyinə] Lənkəran qəzası xəsarətdidələrinə [zərər çəkmişlərinə] müavinət üçün 500 min manat buraxılaraq, ora əhvalı haqqında gələcək iclasa geniş məruzə təqdimi tapşırılsın.

- 20 milyonluq fondan Dövlət Teatrosu təmiri üçün 360 min manat buraxılsın. Gələcək sənə də teatronun icarə pulu artırılsın.

- Ərazi nazirinin, Göyçay şəhərinin, Aravan dərəsindən gələn duzlu sellərdən mühafizəsi məsarifəti üçün 76.500 manat buraxılması haqqındakı qanun layihəsi təsviblə [bəyənilməklə], Məclisi-Məbusana idxalı tapşırılsın.

- Vükəla Şurasının 24 eylülündəki iclasında qərara alınmışdır:

Daxiliyyə nazirinin Azərbaycan Cümhuriyyəti zemstvo idarələri haqqındakı qanun layihəsini təsviblə, Məclisi-Məbusana idxalı tapşırılsın.

* * *

Vükəla Şurasının 27 eylül tarixli iclasında qərara alınmışdır:

- Maarif nazirinin bir pedaqoji məcmuəsi nəşri haqqındakı qanun layihəsi təsviblə, Məclisi-Məbusana idxalı tapşırılsın.

- Maarif nazirinin Şuşa və Zəngəzur, Cavanşir və Cəbrayıl qəzalarında üçüncü müfəttişlik vəzifəsi təsis haqqındakı qanun layihəsi təsviblə, Məclisi-Məbusana idxalı tapşırılsın.

- Maarif nazirinin Birinci Azərbaycan gimnaziyası cəbində [nəzdində] 1919-cu sənəsinin 11 eylülündə uşaq bağçası təsis haqqındakı qanun layihəsi təsviblə, təsdiqdən ötrü Məclisi-Məbusana idxalı tapşırılsın.

NƏZARƏTLƏRDƏ [NAZİRLİKLƏRDƏ]

- Ümuri-Xeyriyyə və Nafiə Nəzarəti [Sosial Təminat Nazirliyi], Ticarət və Sənaye və Ərzaq Nəzarətinə müraciətən rica etmişdir ki, Lənkəranda açılacaq darüleytam ətfalı [yetimxana uşaqları] üçün 3 min arşın bez buraxılması haqqında lazımi tədabir ittixaz edilsin [tədbirlər görülsün].

- Zəngəzurdə darüleytam və toxucu emalatxanası açılır. Bundan ötrü layiqli mənzil olmadığından, Ümuri-Xeyriyyə və Nafiə Nəzarəti Qarabağ general-qubernatoruna müraciətən, oradakı karvansaranın Nəzarət ixtiyarına verilməsini rica etmişdir.

- Yalama mövqifinə [stansiyasına] göndərilmiş Bakı nahiyə müfəttişi teleqrafən xəbər vermişdir ki, oraya yenidən 300 qaçqın varid olmuşdur [gəlmişdir]. Müavinətdən ötrü müfəttiş əlavə olaraq 10

girvənkə çay, 5 pud qənd, 5 pud düyü, 1500 arşın çit istəmişdir. Ümuri-Xeyriyyə və Nafiə Nəzarəti istənilən şeylərin verilməsi haqqında Ticarət və Sənaye və Ərzaq Nəzarəti nəzdində iqdamatda [təşəbbüsdə] bulunmuşdur.

- Gürcüstandan Azərbaycana keçən qaçqınların əhvalını təhqiq və müavinət təşkili üçün Ümuri-Xeyriyyə və Nafiə Nəzarəti tərəfindən Nəzarət katibi Vəkilov Sadaxlı-Sanain mövqifinə göndərilir. Mümaileyh [adı çəkilən şəxs] dün Tiflisə azim olacaqdı [yola düşəcəkd].

- Şəhər Nasosnu mövqifi [stansiyası] xidmətçiləri tərəfindən Daxiliyyə Nəzarətinə bir təliqə [rəsmi məktub] göndərilmişdir. Təliqədə bələdiyyə məmurunun [məmurlarının] sui-istemalları [sui-istifadələri] və fəhlələrlə olan fəna əlaqələri haqqında məlumat verilmişdir. Bundan əlavə, xidmətçilər məmurin [məmur] tərəfindən qanundan kənar olaraq əzl və qəbul edilməmişlər. Daxiliyyə naziri bu barədə bələdiyyə rəisindən məlumat istəmişdir.

- Daxiliyyə Nəzarətinin əmri mövcubincə [əmrinə əsasən], Obşestvenni soboraniyadan başqa bütün Bakıda olan klublar qapanmışdır. Son zamanlarda böylə klublarda güclü qumar oynamaq bu tədabirə [tədbirlərə] səbəb olmuşdur.

“QARA CAVAB”

“İttihad”ın keçən Məclisi-Məbusan iclaslarından birində müstəfə [istefa etmiş] Kabinəyə verdiyi soruşunun münafiqlik üzərinə binalanmış mənasız və mövsumsüz [yersiz] bir hərəkət olduğundan

bəhs edən məqaləmizə [Qarabəyli] Qarabəyin vasitəyi-nəşri-əfkarı [fikirlərini yayma vasitəsi] bulunan qəzetə qara bir cavabla müqabilə etmişdir.

“Həqiqətmi, rəzalətmimi?!” – cavabın adı bu. Özü dəxi “rəzalət, həmaqət [səfehlik], qəbahət, cinayət, xəyanət, dalqavuşluq [yaltaqlıq], boşboğazlıq, yayqaraçılıq”dan ibarət!

Bir diziyə saydığımız bu qəliz lüğətlərin mövzubahəs etdiyimiz məqalənin hər sətirində təkərrür etdiyini [təkrarlandığını] təsəvvür etsəniz, cavabın rəngi haqqındakı iddiamıza haqq verərsiniz. Fəqət qaralıq yalnız zərfdə və isimdə deyil, məzruf [zərfin içindəki] ilə müsəmma [adı daşıyan] dəxi qarqara.

Biz Parlaman soruşunun mahiyyətindən bəhs edərkən, Parlaman üsulunun Avropadan alındığını da zikr etmişdik ki, Avropa üsulu ilə “soruş hər şeydən əvvəl müəyyən maddələri ehtiva etlər; qanunsuzluğu iddia olunan vəqəni [hadisəni] aşkar göstərər və bu xüsusda cavab istər”.

Bu aydın məsələyə “Qara cavab” şəratmaq üsulu ilə müqabilə etmişdir. Onun gümanınca biz “qaş yapmaq istərkən göz çıxarmışız”. Çünki nəüzibillah [Allah uzaq eləsin] Həzrəti Məhəmməd əleyhissalamın haqqına təcavüz etmişdik.

Baxınız ittihadçı bu xüsusda nə kimi bir üsuli-münaqişəyə müraciət etmişdir.

İttihadçı deyir ki:

“Gələlim mühərririn yazdıqlarına. Əvvəla, avropalılardan alıb da həyatımıza tətbiq etlədiyimiz Parlaman üsullarından... bəhs etməklə qaş yaparkən göz çıxarmaq istəmişiz!.. Əcəba, mühərrir əfəndi avropalılardan bu Parlaman üsulunu di-

gər üsullar kimi birinci dəfə islamda tətbiq edən Məhəmmədin qanunundan aldiqlarını və sonra təğyir və təbdil ilə [dəyişdirməklə] kəndi aralarında tətbiq etdiklərini bilməyirmi? Nə yapmalı ki, adını mühərrir, ədib, molla və axund qoyanlarımız mənafeyi-millini ayaqlar altında çiyənəyib də aləmi-islami bu fəlakətə düşürmüşlər. Nə etməli ki, sizin kimi mühərrirlər həqiqəti inkar edib xilafı-viddan hərəkətlərdən çəkinməmişlər.”

“İttihad”ın bu üsuli-münaqişəsi tibqi [eynilə] haqsız bir tərəfin kəndi təcavüzünü safa çıxarmaq üçün “Buna bax, qazını söyür!” deyər şər atmasına bənzəyir.

“İttihad”ca biz Parlaman üsuli-idarəsini Avropadan deyil, Həzrəti Məhəmməd qanunundan almışız. Ona görə də bu sətirləri yazan “N” ya cahildir, ya kafir. Buradan bundan başqa bir məna çıxarmaq, bittəb [şübhəsiz], mümkün olamaz.

Əcəba, böylə avamfiribanə [avam aldadan] bir çıxışla “İttihad” qəzetəsi kimi aldatmaq istəyir? Yoxsa kəndi qarelərini [oxucularını] ilanın imlası [yazılışı] ilə təsviri arasındakı ayrılığı fərq edəmməyən ümmilər [savadsızlar] qədər bədəvi [çöllü] və cahilmi zənn edir?

Məmləkətin hücrə [ucqar] köylərindən birisinə alim bir molla gəldi. Xalqın başını piyləməkdə [başını aldatmaqda] olan yerli cahil molla yeni gələn rəqibini korlamaq üçün köyün ağsaqqaları yanında gələn mollaya “Haydi, bu qum üzərinə bir ilan yaz baxalım” dedi. Gələn molla aldı bir “ilan” yazdı. Dərhal yerli molla barmağının ucu ilə kəvcac [əyri-üyrü] bir ilan şəkli cızaraq “Haydi, cama-

at, baxınız və insaf ediniz; bunların han-kısı ilana bənzər” deyər rəqibinin “cəhalətini” isbat etmiş oldu.

Fəqət biz “İttihad”ın bu təcahülünü [özünü anlamazlığa vurmasını], hər halda, qarelərinin qaranlığına güvəndiyindən ziyadə, kəndi füzulluğuna [boşboğazlığına] çıxmaq meyliyəyiz. Çünki müxalif olsa da, hər firqə əfradını [fərdlərini] ağıla qaranı seçəcəkdir bir dərəcəyi-idrakdan məhrum təsəvvür etməkdənsə, o firqənin başına keçmiş zəvatin [şəxslərin] yaramaz olduğunu görmək məmləkət naminə daha faydalı, daha təsəlliamizdir [təsəllivericidir].

“İttihad” daha əvvəlcə “müsəlmanlıq” adı ilə meydana çıxmışdı. Müsəlmanlıq nam və ünvanı ilə meydana çıxan bu firqənin eyni zamanda “Quran” firqəsi iddiasında olduğu da dəfəatla [dəfələrlə] vəqə olmuşdu.

Fəqət bu iddialara müxtəsər bir zaman üçün inanılsa da, əminiz ki, bu inam, müddəiləri [iddiaçıları] bir dəfə görüncəyə qədər davam edər.

Parlaman üsulunu avropalılar Həzrəti Məhəmməddən almışlardır. Demək ki, Həzrəti Məhəmməd əsrində də ümumi, müsəvi, xəfi [gizli], bilavasitə [birbaşə] və mütənasib seçki üsulu ilə seçilmiş məclis, bu məclis tərəfindən mütəşəkkil [təşkil olunan] və kəndisinə qarşı məsul bir hökumət varmış. Bu hökumətə suallar, istizahlar [sorgular] verilməmiş. Böylə bir islam parlamentarizmindən, doğrusu, bizim xəbərimiz yoxdur. Cümhuriyyət və hökuməti-milliyə fikrinin bir baxışla əsası – xalqçılıq nəzəriyyəsi islamda mövcud ola bilər. Fəqət şəkil etibarilə bugünkü

halda məmaliki-islamiyyədə [müsəlman ölkələrində] tətbiq olunan parlaman üsuli-idarəsi, yenə təkrar edirik, aləmi-islamic Avropadan alınmış bir üsuldur. Bunu böylə tələqqi [qəbul] etməli və öylə də istemal etməliyiz [işlətməliyiz].

Burada müğalitəyə [yalana; səfsətəyə] yer yox və bu kimi müğalitələrlə artıq aldanacaq bir camaat, bir fərd də yox.

“İttihad” firqəsi Avropa üsulu ilə deyil, başqa müvafiq bildiyi bir üsul ilə (ərəb üsulu olacaq) tərtib eylədiyi istizahını [sorgusunu] verərkən onun müstəcəli [təcili] olduğunu da qeyd eyləmişdi.

Halbuki istizahınız sərih [açıq-aydın] və müəyyən maddələrdən məhrumdur deyənlərə kəndi qəzetəsi vasitəsi ilə “Əl-əcalətün min-əş-şeytan və’l-təənni min-ər-rəhman” deyər cavab verir. Ərəbcə olan bu cümlənin bir də türkcə bərabəri vardır ki, “Əcələ [tələsik] işə şeytan qarışar” deyərlər.

Demək ki, “İttihad”ın “müstəcəli” istizahında da kəndi məntiqinə görə bir şeytan barmağı vardır.

Şeytan barmaqlı istizaha, ittihadçı deyir ki, bir də izahımız vardır ki, “səbir ediniz, vaxtı gələndə verərik”.

Görünür ki, “ərəb üsulu” ilə verilən istizahla Avropa üsulu arasında yalnız şəkil etibarilə deyil, texnik etibarilə də bir fərq vardır: Avropa üsulunda istizahı firqə, izahı isə hökumət verir. Halbuki “ərəb üsulu”nda istizahı da, izahı da firqə özü verirmiş.

Fəqət böylə bir üsul zənn etməyiz ki, islamda və yaxud ərəb parlamentarizmində də caiz görülsün. Çünki, heç olmasa, “istizah” və “izah” kimi ərəb kəl-

mələrinin ruhu istifham edən [soruşanın] başqa və ifham edən [izah edən] də başqa olmasını icab etdirir.

Bu üsul nə müsəlmanlığa, nə də ərəbiyyə məxsus olmayıb, hər zaman və hər məkanda tapılan avamfiriblərə və müğalitəçilərə məxsus bir üsuldur ki, “İttihad”ın qaraçıları da Azərbaycan həqqıyiqi [həqiqətləri] içərisində işbu üsulun klassik bir müməssilləridirlər [nüməyəndələridirlər].

Bu üsulu onlar yalnız “əcəlidir” [təcilidir] deyər kəmalı-“təənni” [böyük bir təmkin] ilə Parlamana idxal və ixrac eylədikləri soruşları ilə deyil, qəzetəçiliklərində də tətbiq edirlər.

“Hər bir soruşun məqsədi hökuməti istefaya məcbur etməkdir. Feilən istefa etmiş bir hökumətə təvəccöhən [üz tutaraq] verilən istizahın isə başqa bir məqsəd güdməsini təqdir etmək də müşkül deyildir. Bu, hər halda, yeni Kabinənin təşkilini asanlaşdırmaq deyil, çətinləşdirməkdir” deyirik.

Qəzetəni min dürlü lətayilatla [mənasız və qaba sözlərlə] dolduran “ittihadçı” bu suala cavab verməyir. Qəzetəsinin həcmi ilə vaxtının dar olduğunu söyləyir.

Fəqət kəndisinə məxsus üsulu buraxıb da adam üsulu ilə rəftar etsə və sütünlarını hədsiz “rəzalətlər və həmaqətlər”lə doldurmasaydı, verilən suala cavab üçün qəzetəsinin həcmi də yetişər, “əziz” vaxtları da bulunardı.

Fəqət pək də müşküləpəsənd olmayalım. Mümkün olmayan şeyləri təqaza [tələb] etməyəlim. Çünki “qara cavab”dan aydın mətləb çıxmaz. Oynamaq bilməyəndə də yer dar gələr.

N.

GÜRCÜ MƏTBUATI

Gürcüstan hökumətinin nımrəsi [yarı-rəsmi] naşiri-əfkarı [fikirlərini yayan orqanı] olan gürcücə “Ertoba” qəzetəsi “Gürcüstan və Dağıstan faciəsi” sərlovhəsi ilə aşağıdakı məqaləni yazır:

“Dağıstan üsyanı yüksək bir dərəcəyə çıxmaqdadır.

Dağıstan Cümhuriyyətinin bütün qərbi qismi Denikin alaylarından [polklarından] tamamilə təmizlənmişdir. Üsyan şimal tərəfini də sarmaqdadır. Fəqət istila etmiş düşməne qarşı bu üsyan dağlılar üçün pək bahalı mal olmaqdadır. Mütəğəllib [qələbə çalan] tərəf pək də o qədər hücum və zərbədən pək də o qədər çəkinib durmaq istəməyir.

Dağlılar tərəfindən işğal edilən Dərbənd, denilə bilər ki, Könüllü ordu flotu tərəfindən kamilən dağıdılıb xarabazara çevrilmişdir. General Erdeli görür ki, dağlıları təslimə məcbur edə bilmək üçün öz qüvvəti qeyri-kafidir, fəqət dağlılara qarşı hücum və təzyiqdən vaz keçilməsini o əsla düşünməyir. Biləks [əksinə], o, Denikinə xəbər göndərir ki, təzə yardımçı qüvvətlər göndərilsin.

Şübhə yoxdur ki, general Erdeli bu yardımçı qüvvətləri yenidən alıb Denikin və dağlıları müharibəsi təzədən qızıışar və Denikin dağlıların hüriyyət və istiqlaliyyət məfkuralərini atəş və qan içərisində boğar.

Şübhə yoxdur ki, Gürcüstan Cümhuriyyəti soyuqqanlılıq və laqeydi ilə Dağıstan faciəsinə baxa bilməz. Gürcüstan birinci dəfə Denikin dağlılara hücum etməsi əsnasında səsini çıxarmış və bu faciəyə qarşı bağırılmışdır. Bu gün isə dağ-

lıların düşdükləri o təhlükə və vətəyə [fələkətə] qarşı Gürcüstan bir dəfə daha böyük dövlətlər mürəxxələrinə [nüməyəndələrinə] qan tökülməsinə qarşı öz protesto notasını göndərməkdədir.

Məzkur [deyilən] notada zikr edilmiş əsl mülahizə pək ziyadə şayani-diqqət və etinadır [diqqətə və etinaya layiqdir]. Qafqaziya cümhuriyyətləri mənafeyinə yekdigərlərinə təsanüdü [uyğun olması, bağlı olması] – işlə, Gürcüstan hökumətinin pərvərdə etdiyi [bəslədiyi] fikir ki, pək gözəl təqdir olunmuşdur.

Notada doğrudan-doğruya ifadə edilənməkdədir ki, Dağıstanda nə vüquat olarsa, eynən Gürcüstanda olan kimidir. Çünki Dağıstan Cümhuriyyəti pək sıxı olaraq Gürcüstan ilə rabitədadır.

Könüllü ordunun Dağıstandakı hərəkəti, sair yerləyə ilk addım atması ilə hüsulə gətirdiyi qarışıqlıq və anarşini eynən vücuda gətirir. Bu qarışıqlıq isə qonşu dövlətlər arasında Gürcüstan üçün əzım [böyük] bir təhlükə olaraq tanılmasına, əlbəttə, səbəb vardır.

«Gürcüstan hökuməti – notada denilir – bu vüquata [hadisələrə] qorxu ilə baxmaqda və soyuqqəlbliyiini mühafizə edəmməkdədir. Çünki qonşu dövlət arasında böyüyən anarşi Gürcüstan Cümhuriyyətinin dövləti və həyatı-ümumiyyəsi üçün ciddi bir təhlükə ola bilər.»

Bu surətlə, Denikin Dağıstandakı hərəkəti ümum Zaqqazaziya cümhuriyyətləri üçün bir təhlükəni dəvət etməkdədir.

Notada eyni zamanda o yol zikr edilənməkdədir ki, ancaq o surətlə dağlılar məsələsi həll edilə bilər. Bu o yoldur ki, demokrat əfkari-ümumiyyə [ictimaiyyət] tə-

rəfindən hazırlanmış və qəbul edilmiş olmaqla bərabər, həyat və əməliyyatda tətbiqi daha mümkün olamamışdır:

«Mövcibi-üsyən və ixtilal [üsyən və ixtilala səbəb] olan məsələlər – notada zikr edilir – silah qüvvəti ilə deyil, biləks [əksinə], əhalinin öz rəyini hüriyyəti-tammə [tamamən sərbəst olaraq] ilə etiraf və bizat təyini-müqəddərat eyləmək haqqına sahib olması ilə həll oluna bilər.»

Bu vəchlə, dağlıların bütün qonşuları Denikinə qarşı səslərini ucaldırlar, denikinlərin Dağıstandakı hərəkəti hər tərəfdə eyni həyəcan və qələyanı [qaynayıboşmağı] hüsulə gətirməkdədir. Dağlılara bütün qonşu millətlər ittiba etməkdədir [onların yanında olmaqda, onları dəstəkləməkdədir].

Gürcülər kimi Azərbaycan müsəlmanları və öyləcə də Kuban rusları və demək olar ki, bütün Qafqaziya millətləri mənən və əxlaqən bunu bir həqarət [təhqir] tələqqi eyləməkdədirlər [qəbul edirlər].

BAKİ XƏBƏRLƏRİ

Təyyarələr uçuşu

Bu günlər Bakıda Azərbaycan Hərbiyyə Nəzarətinə məxsus təyyarələr uçuşu başlanır. Uçuş ayın 10-dan etibarən başlanmalı idi. Fəqət 10, 11 və 12-də başlanmadı.

Tövqif

Dün gecə Bakı qradonaçalniki binəgüzarlığına [sərəncamına] görə, qabaqda qoçuluq adı ilə məşhur olmuş Nəcəfqulu “Bomond” lokantasında [restoranında] ye-

mək yeyib çıxarkən polismeyster tərəfindən tövqif edilmişdir [saxlanmışdır]. Tövqifin səbəbi hənzuz məlum deyildir. Deyirlər ki, Nəcəfqucludan əlavə bir çox adamlar dəxi tövqif ediləcəklərdir.

Qaçaqmal ixracı

11 təşrinin əvvəldə [oktyabrda] Türk Ədəmi-Mərkəziyyət firqəsi “Müsəvat” tərəfindən Ticarət, Sənaye və Ərzaq Nəzarətinə böylə bir məktub göndərilmişdir:

“Salyan və qeyri yerlərdən bizə xah teleqrafən, yaxud məktubən yazıb məlum edirlər ki, arpa, buğda, düyü və qeyrə ərzaq əqsamı [qismi] məxfi olaraq Ermənistan və Gürcüstana möhtəkiqlər tərəfindən aparılıb baha qiymətə satılmaqdadır. Bu səbəbə gündən-günə çörək böhranı əmələ gəlir, qiymətlər artır. Bu xüsusda ciddi təşəbbüsatda bulunmağınız müstəhəmdir [xahiş olunur].”

Nəzarət tərəfindən böylə cavab verilməmişdir:

“11 təşrinin əvvəl 195 nömrəli məktubunuzda Salyan və qeyri yerlərdən ərzağın xüsusi adamlar vasitəsilə alınıb Gürcüstan və Ermənistanə göndərənələr haqqında verdiyiniz məlumat oxundu. Ticarət və Ərzaq Nəzarəti bir həftə müqəddəm [qabaq] bu barədə Lənkəran valisinə və Salyan qaimməqamına [qəza rəisinə] əmr vermişdir ki, qayıq və yelkən gəmiləri ilə ərzağı buraxmasınlar. Bundan əlavə, məzkur həvalidən [deyilən yerlərdən] ərzaq buraxılmaması haqqında hökumət binəgüzarlıq etmişdir [sərəncam vermişdir].”

Ticarət və Ərzaq Nəzarəti İdarəsi müdiri:
[Teymur bəy] Makinski”

Əcnəbi lisanlarını tədris

Türkcə, fransızca, ərəbcə lisanları. Şamaxı küçəsində 4-cü çastın həyətində, gecələri saat 7-dən 9-a qədər türkcə, fransızca, ərəbcə dərslər tədris ediləcəkdir. Bu üç lisanı 6 ay zərfində oxuyub yazmağı müəllim dərhdə eyləməkdə olduğundan [öhdəsinə götürdüydən], dərslər almaq istəyənlər məzkur [deyilən] həyətə müraciət etsinlər.

Birjada

Kerenski minlik 1.040 manat, 250-lik 1.010 manat və xırda işə kəndi qiymətindən 3 faiz əskikdir. Nikolay 500-lüyü 1.400 manat, 100-lüyü 290 manat və xırda 80 faizdir. Gümüş manat 57 və xırda pul 22 manatdır. Osmanlı altın lirası 662 manat və kağız lirası 215 manatdır. Tiflis parası ancaq bir faizdir.

Əhmədli köyündə məktəb

Türk Ədəmi-Mərkəziyyət “Müsavət” firqəsinə Əhmədli köy şöbəindən böylə bir ərizə varid [daxil] olmuşdur:

“Qəryəmizdə [kəndimizdə] bu vaxta qədər bir məktəb olmadığından, 200 nəfərə qədər çocuq küçələrdə bəkar qalıb sərgərdan dolayırlar. Binaənileyh [ona görə], bizim köydə bir məktəb açılması haqqında təşəbbüsatda bulunmanızı rica edirik.”

Müsavət işbu ərizənin eyni surətini Maarif Nəzarətinə pişnihad [təqdim] etmişdir.

Ziraət üçün toxum

“Müsavət”ın Əhmədli köy şöbəsi köy əhalisinə hökumətdən ziraət üçün toxumluq verilməsi haqqında “Müsavət”a

ərzi-hal göndərdiyindən, Mərkəzi idarə işbu xüsusda Ərazi Nəzarətinə müraciət etmişdir.

Şikayət

“Müsavət”ın Balaxana köy şöbəsinə Balaxana sakini Balakərim Cəmşid oğlu bir ərizə-hal vermişdir ki, bu sənə Pirşağı köyünə bir nəfər okolodoçnik [polis sahə rəisi] gəlib 3 min manata bir bağ almışdır. Bir neçə nəfər öz aralarında qət etmişlər [qərara almışlar] ki, bu bağın parasını, Pirşağıda olan süvari milislərin atlarına 1500 manat arpa-saman parası və Pirşağı köyünün katibi üçün 3600 manat köy camaatından və şəhərdən gələnlərdən toplansın. Camaat bunun əleyhinə etiraz etdikdə, bu vergi Sabunçu-Balaxana polismeysterinin əmri ilə olmasını söyləyib paraları toplamışlardır. Mərkəzi idarə işbu ərizə-halı [göndərib], Sabunçu-Balaxana polismeysterindən şu xüsusda məlumat istəmişdir.

Polis məmurundan şikayət

“Müsavət”ın Balaxana köy şöbəindən xəbər verirlər ki, Məşqətə [Maştağa] köy sakini Əfraşim Alman oğlu gecə şəhərə üzüm apararkən Məşqətə polis məmurlarından bir nəfər rus okolodoçniki onun 27307 nömrəli bir “Smit-Vesson” tapançasını almış və Zabrat polis müdirinə bu xüsusda bəratülqövl [protokol] göndərəkən tapançanı təhvil verməmişdir. Tapança sahibi həbsə alınmışdır. “Müsavət”ın Mərkəzi idarəsi bu xüsusda Sabunçu-Balaxana polismeysterinə məlumat verib, lazımi tədabir ittihazını [tədbirlər görülməsini] rica etmişdir.

Xəzər dənizində posta, sərnişin və yük gəmilərinin hərəkəti**Bakı-Ənzəli**

15-ci körpüdən səşənbə [çərşənbə axşamı], cümə və bazar günləri saat 4-də.

Bakı-Tazaşahar (Krasnovodsk)

15-ci körpüdən düşənbə [bazar ertəsi], çarşənbə və cümə günləri saat 5-də.

Bakı-Salyan

19-cu körpüdən bazar, səşənbə, çarşənbə və cümə günləri saat 4-də.

Bakı-Ənzəli-Şahsavar-Məşhədsər-Bəndər Gəz və geri

17-ci körpüdən çarşənbə günü saat 4-də.

Bakı-Həsənqulı-Bəndər Gəz-Məşhədsər və geri

17-ci körpüdən səşənbə günü saat 4-də.

Petrovsk-Fort-Aleksandrovsk-Quryev və geri

Paroxodlar Petrovskdən pəncşənbə [cümə axşamı] günləri saat 4-də çıxırlar.

Bakı-Lənkəran-Astara

17-ci körpüdən düşənbə, səşənbə və şənbə günü saat 4-də.

Bakı-Petrovsk

15, 24 və 25-ci körpülərdən səşənbə, pəncşənbə və şənbə günləri saat 4-də.

T-178

Xüsusi müsəlman təvəllüdxanası Gövhər xanım Qazızadə

Vəzi-həml edənlər hər bir vaxt, gələnlər xətənlər isə hər gün səhər saat 10-dan 2-yə kimi qəbul edilirlər. Təvəllüdxanada əməliyyatı-cərrahiyyə (operasiya) icra edilib, doktor Tsentner konsultasiya yapır. Feldşeritsamama Vasserman çiçək döyür, yara bağlayır və iynə vurur. Adres: Armyanski küçə nömrə 13. Telefon nömrə 58-39.

T-321

Doktor Əliheydər Allahverdiyev

Naxoşları qəbul etməyə başlamışdır. Hər gün səhər saat 8-dən 9-adək, axşam saat 4-dən 7-yədək. İçəri şəhər Bolşoy Minaretski

küçə, nömrə 1. Bağın qarşısında. Telefon nömrə 36-21.

9051

Doktor M. İ. Lurye

Əmrəzi-zöhrəviyyə və daxili naxoşluqları qəbul edir. 914 və 606 müalicəsi. Qəbul edir hər gün səhər saat 8-1-adək; axşam saat 4-7-yədək. Ünvan: Vorontsovski küçə, nömrə 45, Bandarnının küncündə, yolu Bandarnıdan, nömrə 8, 3-cü mərtəbə. Telefon: 17-06 və 52-36.

7406

Petroqraddan gəlmiş doktor İshaq Avetisoviç Atayans (professor Mixaylovun müavini)

Mamalıq, qadın və urologiya naxoşluğuna mübtəla olanları qəbul edir. (Bövl [idrar] yolu azarına, köhnə və təzə süzənəyə müalicə edir.) Bövl yolunu elektrik aləti ilə müayinə edir. Hər gün saat 3-dən 6-ya kimi. Çarşənbə günləri fəqirləri pulsuz qəbul edir. Ünvan: Telefonu küçə, nömrə 6.

7444

Berlin Darülfünunu doktoru S. İ. Kopelioviç

Daxiliyyə və əsəbiyyə naxoşluqları. Qəbul edir səhər saat 10-dan 1-adək, axşam saat 5-dən 7-yədək. Elektrik müalicəsi, 606 və 914 müalicəsi və qeyriləri.

Adres: Vorontsovski küçə nömrə 17, 2-ci mərtəbə. Telefon nömrə 50-28 və 93.

4051

Arvad diş həkimləri Z. A. Şexter və xanım

Dişlər ağrısız çıxarılır. Qızıl qapaq, qazma və hər növ qayıрма dişlər. Dişlərin yaxşı qayırılması təmin olunur. Kənardan gələnlər üçün tezliklə görülür. Qiymətlər münasibdir.

Qəbul olunur səhər saat 9-dan 2-yədək, axşam saat 4-dən 7-yədək.

Voronsovski küçə 17 nömrəli evdə, paradni qapıdan.

10218

Diş həkimi B. M. Şternin

Voronsovski küçə, nömrə 22, Karantinninin küncündə. Telefon nömrəsi 48-15.

Dişlərə müalicə olunub doldurulur, kauçuk və qızıl üzərində süni dişlər qayırılır, dişlər ağrısız çəkilir. Qəbul olunur səhər saat 9-dan 2-yədək, axşam saat 4-dən 7-yədək. Qiymətlər münasibdir.

9060

Diş həkimi E. S. Karşteynbaum

Maddi cəhətdən zəiflər üçün xüsusi güzəştə bulunur. Diş çıxartmaq ağrı ilə 25 manat, diş çıxartmaq ağrısız 50 manat. Müalicə və doldurması 80 manatdan 100-ə kimi. Məsləhət 15 manat.

Ünvan: Quba meydanı yanında Sisianovski küçə nömrə 41, İsrafilovun evində. Telefon: 22-57.

11449

Elan

Bununla Bakı Darülfünununun [Universitetinin] idarəsi elan edir ki, həmin oktyabr ayının 11-dən idarə olacaqdır öz imarətində, Merkuryevski küçədə, sabiq Ticarət (Kommerçeski) məktəbində. İçəri daxil olmaq Budaqovski küçədən, məktəbin həyətindən.

Darülfünununun katibi (imza)
T-281

Müdir:
Hacıbəyli Üzeyir

QEYD VƏ ŞƏRHLƏR

Nabemövsum sevinclər

səh. 190. “cahannümun müharibə”: güman ki, “cahanşümul müharibə” olmalı idi.

Türkiyədə

səh. 195. “Trakiya-Paşaeli Komitəsi”: Türklərin 30 noyabr 1918-ci ildə Ədirnədə qurduqları və Trakiya bölgəsində yaşayan türklərin hüquqlarını müdafiə etməyi qarşısına məqsəd qoymuş Trakiya-Paşaeli Müdafiyyə-Hüquq Cəmiyyəti nəzərdə tutulur.

“Babi-ali” (hər fən “uca qarı”): Osmanlı dövlətində Sədrəzəmin (Baş nazirin) sarayına verilən ad; beynəlxalq münasibətlərdə “Osmanlı hökuməti” mənasında işlədilir.

“Tan”: 1861-1942-ci illərdə Parisdə fransız dilində nəşr edilən gündəlik “Le Temps” qəzeti nəzərdə tutulur.

səh. 196. “Dərsəadət” (hər fən: “səadət qapısı”): Osmanlı dövründə İstanbul şəhərini ifadə etmək məqsədi ilə işlədilmişdir.

“Heydərpaşa”: İstanbulun Asiya tərəfində bölgə; Heydərpaşa Dəmiryol vağzalı burada yerləşir.

səh. 197. “Adalar”: İstanbulun Asiya tərəfindəki ilçələrdən (rayonlardan) biri; özündə 9 adanı birləşdirir.

“Makriköy”: Mərmərə dənizi sahilində, müasir dövrdə İstanbulun bir rayonu olan Bakırköyün qədim adı.

“monsnyor”: katolik ruhanilərində ali titül.

“Matin” [Le Matin]: 1882-1944-cü illərdə Parisdə fransız dilində nəşr edilən gündəlik qəzet.

Ərəb məsələsi haqqında

miralay Laurensin nöqtəyi-nəzəri

səh. 197. “Sayks-Piko sazişi” [Sykes-Picot Agreement]: Yaxın Şərqdə Birinci Dünya

İran işləri

səh. 204. “Araç”: erməni “Daşnak” partiyasının qəzeti.

“Qara cavab”

səh. 207. “Qara bəyin vasitəyi-nəşri-əfkarı bulunan qəzetə”: söhbət “İttihad” partiyasının orqanı olan, 1917-1920-ci illərdə fasilələrlə nəşr edilən “İttihad” qəzetindən gedir.

səh. 209. “Əl-əcələtün min-əş-şeytan və'l-təənni min-ər-rəhman”: (ərəbcə) “Tələsmək şeytandan, ağır, təmkinli olmaq rəhmandandır (rəhman olan Allahdandır)”.

Dilimizin

türkləşməyinə çarələr

səh. 200. “Ləhni-davudi”: əfsanəyə görə, Davud peyğəmbərin gur və gözəl, təsirli səsi olmuşdur; xüsusilə Zəbur oxuduğu zaman hər kəs, bütün canlılar onun səsinin seyrinə qapılmışdır; “Ləhni-davudi” – Davud peyğəmbərinki kimi gur və gözəl səs, eyni zamanda “ahəngli, intonasiyalı” qiraət mənasına gəlir.

səh. 202. “Münşəati-Fəridun”: (Fəridunun məktubları) XVI əsr müəlliflərindən Fəridun Əhməd bəyin, Osmanlı sultanlarının məktublarının surətlərini ehtiva edən əsəri “Münşəatüs-səlatin” (Sultanların məktubları) nəzərdə tutulur.

“deyiş”: xalq şeiri.

“üçləmə”: hər bəndi üç misradan ibarət xalq şeiri.

“qayabaşı”: xalq türküsi; əsasən çoban mahnılarına deyilir.

səh.203. “mani”: xalq şeiri janrı; hər misrası əsasən 7 hecadan ibarət olan və birinci, ikinci, dördüncü misraları öz aralarında qafiyələnən bəndlərdən əmələ gəlir.

“Türk Yurdu Cəmiyyəti”: Osmanlıda 1911-ci ildə qurulmuş cəmiyyət.

“Gənc Qələmlər Cəmiyyəti”: Osmanlıda 1909-cu ildə qurulmuş cəmiyyət.

Əfqanıstanda

səh. 204. “Simla” (yaxud Şimla): Hindistanın şimalında şəhər; XIX əsrin II yarısından etibarən Britaniya Hindistanının yay paytaxtı idi.